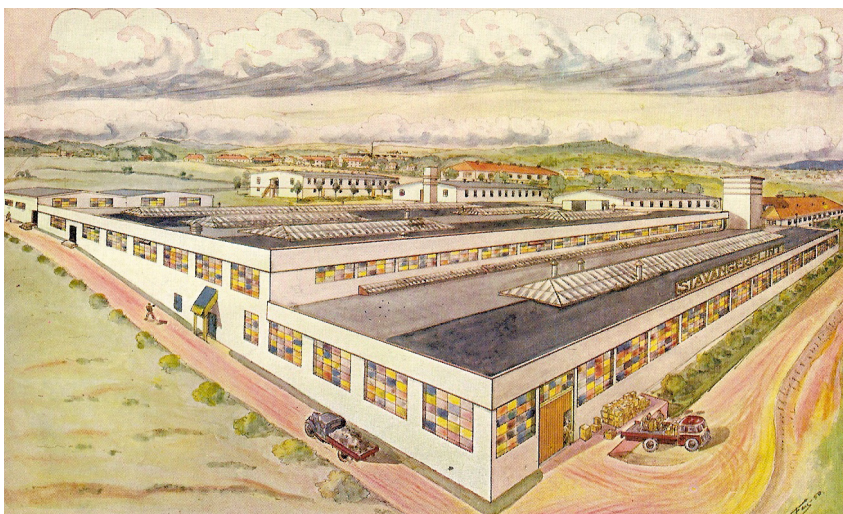

Jan Gjerde

Fra Kvaleberg til cyberspace

Glimt fra Stavangerflints historie

Forfatterens forord

Stavangerflint AS var en av de store industribedriftene i Stavanger etter Den andre verdenskrig. Bedriften startet produksjon av bruksserviser i engelsk flint i 1949 under navnet Stavanger Fajansefabrikk A/s. På det meste hadde den opp mot 300 ansatte, eksporterte til 28 land og disponerte et areal på 30 mål i ytterkanten av Kvalebergleiren, en tysk militærleir under Den andre verdenskrig. Bedriften startet med et produksjonsareal på 7200 m² som etter hvert ble utvidet til 14.000 m². Snart tretti år etter at den siste asjett ble produsert i Hillevåg, fredag den 21. september 1979, er Stavangerflint fortsatt en godt kjent bedrift fra vår region. Mange over 60 vil nok minnes ekspedisjonene til Hillevåg for å sikre seg kritt fra de utrangerte støpeformene som havnet på en fylling utenfor fabrikkens. Krittet ble benyttet av ungene til å tegne hinkespill og forme billedlige uttrykk på fortauene og i gatene med etter hvert som de ble asfaltert utover på 1950-tallet.

Men mest kjent er bedriften i dag blant samlere verden over av keramiske produkter. Selv i Japan finnes det nettsted som selger designprodukter fra Stavangerflints storhetstid. Men noen bedriftshistorie har Stavangerflint ennå ikke fått.¹ Bedriften har ikke etterlatt seg arkiver som er bevarte, antakelig er vesentlig informasjon gått tapt for alltid. Fragmenter av kildemateriale er imidlertid

Luftfoto av Stavanger Fajansefabrikk AS fra 1952. Fabrikkens lå i utkanten av Kvalebergleiren, en tysk militærleir anlagt i 1940. Vi ser Hillevågsvatnet i øverste høyre hjørne. Fabrikkplanleggingen ble påbegynt i 1947 og sperreflagget ble heist i 1948. Det nye fabrikkplanlegget hadde et samlet areal på 7200 m² da det sto ferdig i 1949. I anlegget inngikk fire tyskerbrakker som ble satt i stand, øverst til venstre boliger, deretter bad, spisesal og snekkerverksted, så gipsavdelingen og nederst administrasjonsbygningen med kontorer. På loftet i denne bygningen ble det innredet kontorer og atelierer for designerne. (Foto: Widerøe Flyveselskap og Polarfly AS)

bevart hos Figgjo A/S, ellers finnes det avisutklipp og dokumenter bevart hos personer som arbeidet på Stavangerflint eller som hadde nær tilknytning til bedriften. En av hovedkildene har derfor vært informanter. Disse utgjør i alt overforti personer, de fleste er kontaktet på telefon, mange har jeg hatt møter med og noen har fulgt opp med brev, notater og utveksling av e-post. Informanter er som hovedregel benyttet som kilde når to uavhengig av hverandre forteller det samme, eller når opplysningene er overens med andre tilgjengelige kilder. I alt ti informanter har lest manus i dets utvikling og har gitt sine kommentarer, rettelser og tilleggsopplysninger.

På grunn av kildesituasjonen er framstillingen blitt en fagprosatekst med essayistiske innslag om bedriften og dens utvikling. Resonnementene og drøftelsene i artikkelen bygger ofte på mange kilder, og det henvises derfor til kildeoversikten. Ellers benyttes det fotnoter for å konkretisere kilder i spesielle tilfeller eller for å utdype et saksforhold. Det er forfatterens håp at det som her foreligger kan inspirere forskere til å arbeide videre. Nye kilder kan fortsatt dukke opp.² Som industrieventyr i Stavangerregionen var industribedriften i Hillevåg på 1950-tallet kun sidestilt med Rosenberg Verft hva gjaldt oppmerksomhet og prominente besøk.

Stavangerflint på 1960-tallet. Produksjonsarealet ble gjennom årene gradvis utvidet til 14.000 m². Etter nedleggingen av fabrikken i 1979 overtok Felleskjøpet Rogaland Agder eiendommen og det meste ble revet. De åpne markene opp til Kvaleberg skole og til venstre i bildet er nå bebygd. Grusbanen midt på bildet eksisterer fortsatt. Den var ekserserplassen i tyskerleiren under krigen og i høyre hjørne av denne skimter vi et gult vaktårn fra militærleirens tid. Det er vernet. Foto: Fra Einar Hagas privatalbum.

Hillevåg som industriforstad til Stavanger

Fram til kommunesammenslåingen 1. januar 1965 var Hillevåg en industriforstad til Stavanger mot sør, i daværende Hetland kommune. Industriutviklingen i moderne forstand startet med etableringen av Hillevaag Fabriker i 1894. Den ble fusjonert med Oltes Uldvarefabrik i 1911, og sammen bygde de industrianlegget AS Hillevaag og Olte Fabrikker på den tidligere Köhleriendommen mellom Hillevågsveien og Jernbanen, drevet med kraft fra Hillevågsbekken! Så fulgte det en lang rekke bedriftsetableringer, eller bedrifter flyttet fra Stavanger til bedre plassforhold og nye bygninger i Hillevåg. Alle kan ikke nevnes her, men vi tar med: Hillevaag Blikemballagefabrik A/S i 1917, A/S Kulimport i 1921, Sven Andersen Møbelfabrikk i 1933/34, Maskinhuset A/S i 1939 og Stavanger Fajansefabrikk a/s (Stavangerflint) i 1949. Da har vi bare nevnt noen av de største arbeidsplassene og ikke NSBs og Felleskjøpets store anlegg. Heller ikke alle hermetikkfabrikkene og de mange mindre bedriftene innen mekanisk industri og en rekke andre bransjer er nevnt. De var mange og de sysselsatte mange.

Industrialiseringen av Hillevåg fortsatte fram til 1960-tallet, deretter tok handel og service over. Felles for dem som er nevnt er at de ikke eksisterer lenger, det gjelder forresten også nesten alle de som ikke er nevnt. Et annet fellestrekk er at kun få av dem har etterlatt seg sine bedriftshistorier. Faktisk er det slik at det er de siste av de store bedriftene som flyttet til Hillevåg, Litografen AS og Skretting AS i 1963, med røtter tilbake til henholdsvis 1876 og 1899, og som fortsatt eksisterer, som har gjort sine bedriftshistorier tilgjengelig for publikum. Peder S. Fjetland var ferdig med sin gradvise flytting til ny butikk og verksted i Hillevåg i 1964 og har nå flyttet videre sørover. Bedriften har sørget for at bedriftshistorien er solid formidlet til et bredt publikum mellom to permer. Felleskjøpets historie er også dekket gjennom jubileumsskrifter og historieverk.³

Av de nedlagte bedriftene er det én som skiller seg ut: Stavangerflint. Søker du på internett får du nesten 900 treff på Stavangerflint⁴ – et navn som formelt gikk ut av historien ved fusjonen med Figgjo Fajanse AS til Figgjo Fajanse - Stavangerflint AS i 1968, men som ble benyttet som produktnavn fram til 1979. Fabrikken i Hillevåg fortsatte som avdeling i Stavanger i 11 år. Stavangerflint-navnet og bedriftens produkter lever imidlertid et liv både etter navneskiftet og nedleggelsen i de tusen hjem, hos samlere av keramiske designprodukter og i cyberspace. I Norge og i utlandet. Dette er uvanlig, men det har sine forklaringer.

Det startet i 1944

Idéen til å etablere en steintøyfabrikk eller fajansefabrikk i Stavanger dukket opp allerede i 1944 i samtaler mellom Trygve Brekke (1908 – 1994) og grosserer Trygve Pedersen (1887 – 1968). Egentlig hadde Brekke tenkt seg en omlegging av driften ved A/S Egersunds Fayancefabriks Co, hvor han var ansatt, men han fikk ikke tilslutning til sine forslag til modernisering. Brekke var utdannet som kjemisk/teknisk ingeniør ved den keramiske høyskole i Hohl i Tyskland og hadde praksis fra både Egersunds Fayancefabrik og Graverens Teglverk i Sand-

nes. Trygve Pedersen var annen generasjon i den kjente steintøyforretningen og grossistvirksomheten Brødrene Pedersen AS i Stavanger. Han overtok driften av forretningen i ca 1908. Det var han som bygde den store jugendstilbygningen Breigata 5, som sto ferdig i 1914. Han drev dette selskapet aktivt til 1947. Han var således ikke uten betydelig innsikt i steintøybransjens nasjonale og internasjonale forhold, både kommersielt og markedsmessig. Dessuten var han bror til Trygve Brekkes svigerfar, overlege P. K. Pedersen ved Rogaland sykehus.

Samtalene mellom de to i 1944 resulterte i dannelsen av Stavanger Fajansefabrikk A/s den 28. oktober 1946. Det var allerede på forhånd avklart at den merkantile leder ville bli grosserer Trygve Pedersen og den tekniske leder, ingeniør Trygve Brekke. Aksjekapitalen på to millioner kroner ble skaffet til veie sommeren og høsten 1946 ved en offentlig tegningsinnbydelse som resulterte i 1,5 millioner kroner. De fleste aksjonærene var småsparere, men etter hvert kom også Stavanger og Rogalands Bank As og andre finansielle investorer med og sikret fulltegning. 14. november 1947 finner vi en liten avisnotis som forteller at det til firmaregisteret på Jæren er meldt Stavanger Fajansefabrikk A.s. med aksjekapital på 2 millioner kroner og hvor representantskapet hadde valgt meieribestyrer Karl Skjæveland, Kleppe, til styrets formann og grosserer Trygve Pedersen, Stavanger, til administrerende direktør og medlem av styret.

Grosserer Trygve Pedersen, Stavanger Fajansefabrikks første direktør

På mange måter har Trygve Pedersens rolle som medgründer i etableringen av det som skulle bli Stavangerflint kommet i skyggen av Trygve Brekke. Trygve Pedersen var Stavanger Fajansefabrikks direktør fra 1946 til 1949. Tre måneder før oppstart av produksjonen i september 1949 trakk han seg fra denne stillingen og Trygve Brekke overtok ledelsen. Vi kjenner ikke bakgrunnen for lederskiftet i 1949 – i hvert fall er Trygve Brekke i ettertid ofte blitt omtalt som grunnleggeren av Stavangerflint og dens første direktør, noe han selv aldri har hevdet. Men dette henger trolig sammen med at Trygve Brekke ledet bedriften fra selve produksjonstarten i 1949 og til 1963 og ble viden kjent som en moderne innstilt bedriftsleder og som en allment og offentlig anerkjent ambassadør både for Stavangerflint og Stavanger – i inn- og utland.

De første etterkrigsårene: Utfordringene sto i kø

Ved frigjøringen i 1945 forelå allerede tegninger og planer for den nye bedriften.⁵ De sprang ut av ideen om at Norge skulle bli selvhjulpen når det gjaldt å dekke markedets behov for steintøy. Før krigen hadde to tredjedeler av behovet blitt dekket med import. Under krigen hadde det dukket opp mange hundre mindre keramiske verksteder rundt om i landet, basert på lokale råstoffer, blant annet én på Figgjo. Blåleiren som ble brukt fikk et rødlig skjær når den ble brent. I Sandnes hadde de hatt en slik industri i stort format siden midten av 1800-tallet og i hendene på dyktige fagfolk ble det laget både vakre produkter med form og dekor som vekker beundring også i dag og bruksprodukter for hverdagen. Pot-

Trygve Brekke var Stavangerflints administrerende direktør fra 1949 til 1963. Deretter fortsatte han som styreleder fram til 1968. Sammen med Trygve Pedersen startet han planleggingen av fabrikk i 1944. Foto: Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

temakerindustrien hadde lange tradisjoner, men dens produkter ble gjerne sett på som litt for lite holdbare som brukssteintøy sammenlignet med fajanse, flint og porselensprodukter. Alle disse betegnelsene kan skape litt forvirring, hva er f.eks forskjellen på fajanse og flint? I denne omgang skal vi nøye oss med å sitere direktør Trygve Brekke som i en notatbok fra sine studier i Tyskland i mellomkrigstiden hadde notert med store bokstaver: «Keramikk er betegnelsens på alt som er framstilt i brent leire, fra porselen til murstein».⁶

De ulike betegnelser på steintøy representerer ulike sammensetninger av leirtyper, rensemetoder og tilsetninger av mineralske stoffer, kombinert med variasjoner i brenninger, glasur og dekormetoder. Det samme gjelder begreper som seinere ble brukt i markedsføringen av nye steintøyprodukter, som vitroporselen, steingods og ildfast. Også innenfor disse begrepene er det forskjeller i kvaliteter og egenskaper. Vitroporselen, benporselen og feltspatporselen er ikke helt det samme. Men alle utgaver bygger på århundrelange tradisjoner.

Stramme rammer – stort pågangsmot

Initiativtagerne til Stavanger Fajansefabrikk tok altså utgangspunkt i markedsforhold og behov som sprang ut av mellomkrigstidens import, krigens og etterkrigstidens varemangel og forventninger om en voksende innenlandsk etterspørsel etter hvert som landet kom på fote igjen og forbruksmønsteret ble

normalisert og folks velstand økte. Egenkapitalen for Stavanger Fajansefabrikk kom på plass i 1946 med nær 700 aksjonærer.⁷ Bedriften hadde også fått kjøpe av Stavanger kommune en strategisk godt beliggende tomt i Kvaleberg med nærhet til sjø og kai, og med jernbanelinjen i tomtegrensen. Det ble også oppnådd en gunstig avtale om levering av strøm.

De første ansatte var på plass allerede i 1946: Vi vet at i tillegg til Brekke var den seinere kunstneriske leder ved bedriften, keramiker Thorbjørn Feyling, i gang med sitt arbeid for bedriften dette året og at han således kunne motta medalje for 30 års tjeneste i 1976. Modellør Stanley Salvesen kom til fabrikkens i Hillevåg i 1948. Feylings og Salvesens oppgaver var å forberede modellutvikling og sette i gang med å bygge opp et lager av støpeformer.⁸ De første spadestikkene til den nye industribygningen ble tatt i 1947, sperreflagget ble heist i 1948 og prøveproduksjonen startet i mai 1949. Likevel: På denne veien måtte store utfordringer mestres: Driftskapital måtte reises ved banklån, maskiner måtte enten fabrikkens lokalt eller kjøpes inn fra utlandet. Slike maskiner var mangelvare etter krigen – og i tillegg krevdes det valutalisens dersom de skulle importeres. Stavanger Fajansefabrikks behov for valuta i 1946 svarte til den nasjonale rammen for ett helt år! Alt dette gikk etter hvert i boks.

I sin beretning⁹ om disse årene legger Trygve Brekke stor vekt på den betydning det hadde for løsningene at «kjennskap og vennskap» spilte en viktig rolle, i tillegg til planenes grundighet og realisme. Hans evne til å knytte «personlige relasjoner» utover det rent forretningsmessige, var nok en egenskap som mer enn én gang bidro til å løse flokene, enten det var i bankdireksjonene, i Finansdepartementet, hos maskinleverandører eller på det rent tekniske området. Om dette har Trygve Brekke fortalt detaljert til forfatteren Jostein Berglyd i boken «Alt har sin tid», utgitt i 1993. Men som Trygve Brekke selv framhevet i et intervju med avisen Vårt Land i 1952: «Planleggingen kunne hvem som helst klare».

Rekruttering og opplæring av ufaglært arbeidskraft

Verre var det å skulle starte en så stor håndverkspreget industri et sted «hvor det ikke fantes et miljø». Det han siktet til var at han hadde fått med seg åtte til ti medarbeidere med keramiske fagkunnskaper fra Egersund. De øvrige over 200 ansatte bedriften trengte måtte hentes inn lokalt. Til Vårt Land fortalte han i 1952: «Vi måtte faktisk talt avertere, kalle inn dem som søkte til konferanse, og kikke litt på dem for å se om de så kjekke og hyggelige ut. Så ansatte vi dem og førte dem rundt til maskinene og sa: Vær så god, sett i gang og produser steintøy».

De fleste som ble ansatt var unge og lærevillige, og 60 % var kvinner. Av dekoratørene var nesten alle kvinner. Ved opplæring og øvelse oppnådde de det lette og sikre håndlaget som var nødvendig i denne delen av produksjonen. Allerede i 1950 uttalte Brekke til Aftenposten at det var hans store fortvilelse at så mange

av dem giftet seg og sluttet, og så måtte en lære opp nye. Dette kunne en direktør si i 1950 uten å ende opp som førstesideoppslag. Og alle nøkkelstillinger i bedriften ble besatt av menn.

Oppstart i 1949 – med problemer i produksjonen

Det var en mønsterbedrift som startet opp ordinær produksjon av flintvarer i nye fabrikklokaler i september 1949. Bedriften ble fort den største i daværende Hetland kommune, med 270 ansatte. Ledergruppen besto av direktør Trygve Brekke, merkantil leder soussjef Sigurd Jensen, tekniske leder dr. ingeniør Sigurd Keim og kunstnerisk leder keramikker Thorbjørn Feyling. Lokalene var lyse, med store vindusflater. Brekke stresset ved mange anledninger at Stavanger Fa-

etter støpning ble hver gjenstand kontrollert og pusset før de gikk til den første brenningen. Stavangerflint AS (nytt navn fra 1952) ble blant annet kjent for sine lyse og støvfrie produksjonslokaler. Den stående personen til venstre i bildet er formann Thorleif Larsen. Foto: Ellingsen.

jansfabrikk var en håndverksbedrift. Selv om den tekniske utvikling hadde ført til en effektivisering av produksjonen, var han bestemt på at det var menneskene og relasjonene mellom dem som var avgjørende for produktivitet og kvalitet.

Når vi i dag leser hans uttalelser til pressen omkring starten i 1949 og de første etterfølgende par år, kan vi tydelig se at Trygve Brekke hadde den ene foten i pottemakeriets vektlegging av håndens arbeid og den andre foten i moderne industriell produktivitetstenkning. «Hva betyr moderne maskiner, hva betyr rasjonelt opplegg, hvis ikke de som står bak maskinene og de som leder bedriften har arbeids glede og følelse av ansvar», sa han til pressen. «Pottemakeren er blitt

litt lettet i sitt arbeid, slik at han kan lage flere ting i løpet av en dag, men det er det hele», hevdet han også.¹⁰ Han fikk i hvert fall demonstrert at han var en leder som tenkte med begge hjernehalvdeler.

Framtidsrettet planlegging

Den ferdig tilberedte leirmassen til hulvarer, det vil si de delene som ble støpt i gipsformer, ble transportert med trykkluft rundt til de enkelte arbeidsstasjonene. Leirmassen til flatvarer og kopper, som ble framstilt på dreieskiver, ble transportert som «pølser» fram til arbeidsstasjonen. Det lettet for mange tunge løft og betydde mye for produktiviteten. Det besøkende også la merke til var at produksjonslokalene framstod som reine og støvfrie. «Her er det like støvfritt som hos en husmor med støvklut på hjernen», skrev en avis. Bakgrunnen for dette var meget alvorlig og Stavanger Fajansefabrikk ble en foregangsbedrift i forebyggingen av den fryktede sykdommen silikose. Den ble utløst av støvpartikler av kvarts som påvirket åndedrettsfunksjonen. Dr. Thiis Evensen, som var

Den ferdige leiren til produksjonen ble enten transportert i rør til arbeidsstasjonene eller fraktet dit som «pølser». Flint var en egen type leirblanding, utviklet av Josiah Wedgwood i Storbritannia på 1750-tallet, men ble videreutviklet hos Stavangerflint for å passe til bedriftens produksjon og produkter. Foto: Ellingsen.

Brenningen fant sted i to omganger for underglasurvarer, tre ganger ved overglasurvarer. Varene ble stablet på vogner før de ble ført inn i tunnelovnen på femti meter og med en temperatur på over 1100 grader på det høyeste. 50 timer tok turen gjennom ovnen. Dette bildet er fra 1950. Foto: Fra Max Davies' privatalbum.

knyttet til Porsgrunds Porselænsfabrik A/S som konsulent, hadde tatt en doktorgrad på temaet. Denne hadde Brekke fått tilgang til gjennom sin svigerfar og overlege på Rogaland sykehus.¹¹

Brekke tenkte annerledes enn de fleste på den tiden. Mens andre var opptatt av hvordan sykdommen kunne behandles, satte han som krav at risikoen for den skulle elimineres. Dette skjedde ved et sinnrikt system av kraftige suge- og vifteanlegg som var prosjektert inn i selve bygningskomplekset. Tidligere hadde støvet fra produksjonen gjort pottemakerne utbrente før de var 40. Egentlig var det tale om en dødelig sykdom. Anlegget som ble installert på Stavanger Fajansesfabrikk var så effektivt, at da bedriftens lege skulle måle støvkonsentrasjonene i bedriften, fant han ut at det var mer støv på direktørens kontor enn ute i produksjonslokalene.

Oppstart og prøveproduksjon

Det var et stort maskineri som skulle fungere og samvirke etter nøye oppsatte prosesskjemaer for å føre produktene gjennom fabrikk, fra blandingen av råstoffene til den siste kvalitetskontroll og pakking. Alt var nøye planlagt, utfordringen var å få planer, mennesker og maskiner til å fungere i et samspill som ga god flyt i produksjonen. En uforutsett stopp et sted kunne få følger for hele produksjonskjeden. Den første tiden ble produksjonen konsentrert om mugger, kopper og tallerkener, først i 1950 kom de første fullstendige servise. Mugger ble støpt i gipsformer og er blant de litt mer krevende delene å produsere som inngår i et servise. For å komme i gang måtte det lages gipsformer til de produkter som skulle støpes og til de varer som skulle produseres i former på dreieskiver, som kopper, tefat, asjetter, tallerkener og serveringsfat. En flaskehals i starten var produksjon av tilstrekkelig antall former. For hver del i f. eks et servise måtte det gjerne opp til 200 former til for å sikre effektiv produksjon. Når vi da vet at et fullstendig servise kunne bestå av opptil 30 ulike deler, forstår

vi at det måtte mange former til, gjerne 6000 former til et fullstendig servise. Når vi sier at Stavanger Fajansfabrikk startet prøveproduksjonen i 1949, er det en sannhet med en liten modifikasjon. Produksjonen av former startet i 1948, slik at man hadde et lager av former å starte med. Det var Stanley Salvesen som var sjef for gipsavdelingen. Han var modellør, det vil si at han overførte designerens tegninger til tredimensjonale modeller i gips. Med gips på dreieskiven lagde han

Modellør Stanley Salvesen i gang med å omskape designerens todimensjonale tegning til tredimensjonal modell. Modellen var utgangspunktet for støpeformene til de produktene som skulle støpes. Til hvert servise kunne det høre med 30 deler. Hver del måtte ha et antall støpeformer for at produksjonen skulle gå rasjonelt. Et servise kunne gjerne kreve opp til 6000 gipsformer. Fire gipsmakere måtte til for å lage støpeformer til nye designere og til å erstatte de formene som var blitt slitt i produksjonen. Både modeller og støpeformer måtte lagres, fordi produksjonen ofte ble lagt opp i serier, basert på ordrer fra markedet. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

modellene etter mål fra tegningene. Var det tale om hulvarer, f. eks. en kanne, ble tut og hank modellert for seg og satt på seinere i prosessen. Deretter lagde gipsstøperne gipsformer med utgangspunkt i gipsmodellen.

Gipsformene hadde modellens form som et hulrom, og gipsformen kunne deles i to. I produksjonen ble gipsformen fylt med en tyntflytende leirmasse, deretter ble overflødig masse etter en kort stund helt ut igjen, bortsett fra den som hadde festet seg til hulrommets vegger i gipsformen. Etter litt tørking kunne gipsformen åpnes, og kannen eller annet formstøpt gods kunne tas ut for videre behandling. Den første gipsstøper var Øystein Grønnestad, og fabrikkens sendte

ham som hospitant til Porsgrunds Porselænsfabrik¹² for at han skulle lære det krevende faget. Gipsformene hadde en begrenset levetid, slik at de kontinuerlig måtte skiftes ut etter en tids bruk, i tillegg til at det måtte lages nye til nye design. Et servise ble også produsert over mange år og bedriften måtte ha et stort beredskapslager av former til serviser etter at de hadde gått ut av salgsprogrammet for å dekke etterspørselen etter suppleringsvarer.

Stavanger Fajansefabrikk satset fra starten på en leirblanding og en produksjonsprosess som ble markedsført som Stavangerflint. Dette var et markedsføringsnavn som hadde som formål å profilere bedriftens produkter som sterke og holdbare. Denne massen ble gjerne også omtalt som engelsk flint for å skille det fra fajanse og porselen. Uansett betegnelser, leirblandingene måtte testes ut. Her var det mange forhold som måtte stemme for at sammensetningen av blandingen skulle bli optimal i forhold til de produkter som skulle produseres og de kvalitetsegenskaper produktene skulle ha. Typisk for de fleste keramer av ulike typer er at de er slitesterke i bruk, men svake for mekaniske støt og «sjokk». Mye av den tekniske produktutvikling var rettet inn mot produktenes styrke, og

Første halvdel av 1950-tallet var preget av kollegial idyll mellom konkurrerende bedrifter. Her er en delegasjon fra Stavangerflint under ledelse av soussjef Sigurd Jenssen på besøk hos Porsgrunds Porselænsfabrik i 1952. Foran fra venstre: Kåre Omdal, formann glasuravdelingen, - Kjell Thu, laboratoriesjef - Stanley Salvesen, modellør, - Johan Hetlelid, formann malersal. Bak fra venstre: Sigurd Jensen, soussjef, - Thorleif Larsen, formann. støperavdeling/ pusserne, - Tønnes Sleveland, formann brennerne/ovnene, - Leif Tønnesen, formann formeriavdelingen, - Paul Vasseng, salgsavdelingen, - Max Davies, formann silketrykkavdelingen. (senere også maleravdelingen), - Inghild Skjold, maler - Otto Gjose, bas i støperiet og formann i fagforforeningen, - Harald Holene, vaktmester.

Foto: Fra Max Davies' privatalbum.

flintvarer og seinere vitroporselen ble markedsført nettopp som kvalitetsprodukter ved sin styrke. Grovt sett besto blandingen som Stavanger Fajansefabrikk satset på av importert, hvitbrent leire fra Storbritannia (China clay fra Cornwall og Ball clay fra Dorset) tilsatt norsk feltspat og kvarts. Selve blandingsforholdet, reseptene, med tilsetning av vann og sinnrike systemer for rensing, filtrering og kondisjonering av leirmassen, ble dels sett på som bedriftshemmeligheter.¹³

De neste hovedstegene i produksjonen var brenning og glassering. Det høres enkelt ut, men de løsninger man kom fram til var resultatet av en kombinasjon av århundrelange tradisjoner, teknisk og faglig innsikt, praktiske tester, «learning by doing», improvisasjoner og rene innovasjoner. Likevel kan det ikke stikkes under en stol at Stavanger Fajansefabrikk de første par årene strevde med å finne de optimale løsningene. Ikke alt som kom ut av ovnene holdt den standard som bedriften hadde satt seg som mål, og inntil tretti prosent av produksjonen kunne ende opp som «kraks», det vil si varer som bedriften ikke ville sende ut på markedet verken som første eller annen sortering og som derfor ble knust. Tippet med knuste flintvarer som bare vokste og vokste der den lå mellom bedriften og jernbanelinjen, var ikke nettopp egnet til å styrke bedriftens anseelse lokalt. Haugen var jo lett synlig for alle som reiste med tog. Det hjalp ikke at Trygve Brekke argumenterte med at dette var et normalt fenomen ved enhver fajansefabrikk. Dette var det få, utenom Trygve Brekke og andre fagfolk, som hadde innsikt i og blant folk i sin alminnelighet ble det ikke oppfattet som særlig positivt for bedriftens omdømme.

Kompetansen bygges opp

På denne tiden, omkring 1950 og fram til 1954, var den innenlandske etterspørsel så stor både i husholdnings- og storkjøkkenmarkedet at de keramiske industribedriftene kunne opptre temmelig vennligsinnede overfor hverandre. I

De første årene hadde Stavangerflint et nært samarbeid med Wedgwood og College of Ceramics i Stoke-on-Trent i Storbritannia. Mange av Stavangerflints ledende medarbeidere innen ulike fagområder hadde lengre eller kortere studieopphold i Stoke-on-Trent. Her er gipsmaker Harry Posti (i midten) på besøk hos kolleger hos Wedgwood i 1952. Samme året besøkte sjette generasjon ved bedriften, Mr John Hamilton Wedgwood, Stavangerflint. Foto: Fra Harry Postis privatalbum

1952 besøkte en hel delegasjon av ledere fra flintfabrikken i Hillevåg Porsgrunds Porselænsfabrik. Men i første rekke søkte fabrikken faglig hjelp fra ekspertise i Storbritannia. Flere av bedriftens sentrale fagfolk fikk kortere eller lengre studieopphold i Stoke-on-Trent, Staffordshire, Storbritannias senter for keramisk produksjon som lå i Midlands, mellom Manchester og Birmingham. Framover på 1950-tallet ble konkurransen mellom bedriftene sterkere.¹⁴ Den innenlandske etterspørselsbølgen etter krigsårenes varemangel nådde toppen midt på 1950-tallet, samtidig møtte de norske bedriftene etter hvert konkurranse fra import. Men fortsatt var forholdet mellom bedriftene i bransjen stort sett preget av idyll og faglig samarbeid. Så seint som i 1961 heter det i en protokoll fra et ukentlig kvalitetsmøte ved Stavangerflint, at en av ingeniørene måtte reise opp til Figgjo Fajanse for å søke råd på et problem som oppsto i brenningen og som førte til økning i feilprosenten.¹⁵

Stavangerflint benyttet seg både av engelske konsulenter og samarbeidet tett med industribedrifter i samme bransje i Storbritannia. Her er adm. dir. Trygve Brekke t.v. på rundtur i fabrikken, sannsynligvis omkring 1950, med en ukjent besøkende fra Storbritannia. Foto: Fra Max Davies privatalbum.

Ekspertise fra Storbritannia

Allerede i 1946 tok Stavanger Fajansefabrikk kontakt med rektor dr. Harry William Webb ved den keramiske høyskolen i Staffordshire i Storbritannia. Brekke siktet gjerne høyt når det gjaldt å knytte til seg samarbeidspartnere. Webb kunne smykke seg med titlene O.B.E, F.R.I.C, M.I Chem E,D. Sc. Han var en av Storbritannias fremste eksperter på området industrielle keramer. Her skal bare nevnes at O.B.E. står for Order of British Empire. Hans kapasitet til å ta på seg konsulentoppdrag var naturlig nok begrenset, men det lyktes Brekke å overtale ham og få ham engasjert som bedriftens konsulent. Han fulgte oppbyggingen av fabrikken fra de første spadestikket og besøkte den årlig i oppstartsårene. Ved besøket i 1953 uttalte han til Stavanger Aftenblad: «Bedriften her arbeider med meget gode materialer slik at kvaliteten av varene blir førsteklasses. Helt på høyde med det beste i utlandet». Men han tilføyde: «Skal en komme inn på

det utenlandske markedet må en alltid ta i betraktning hva markedet krever. I Stavanger har en uten tvil kvaliteten, men foreløpig mangler en den «design» – form og dekor – som skal til. Her er det om å gjøre at en innarbeider en stil som har typisk norske trekk, slik at folk med en gang kan si: Dette er norsk». Erttertiden skulle bekrefte at hans bemerkninger skulle få stor betydning for den videre utvikling ved Stavangerflint og at design var en utfordring bedriften tok særdeles alvorlig.

I 1952 fikk Stavanger Fajansefabrikk også besøk av en annen storhet fra Storbritannia: Mr. John Hamilton Wedgwood. Han var 6. generasjon Wedgwood som ledet Storbritannias største, eldste og mest renommerte produsent av kvaliteter som porselen, steintøy, jasperware m.m.¹⁶ Det var pottemakerdynastiets stamfar, Josiah, som hadde eksperimentert seg fram til den kvalitet som i Norge ble betegnet som flint. Wedgwood var også kjent som en teknisk innovatør hvor gammelt håndverk var blitt overført til moderne maskiner, men uten tap av bedriftens krav til kvalitet. Brekke hadde kontaktet Wedgwood noen år tidligere, i forbindelse med tekniske spørsmål knyttet til produksjonens «barnesykdommer» de første årene. Wedgwood hadde respondert med å sende over til Stavangerflint sin sjefsmodellør. At sjefen selv ønsket å se fabrikkene i Stavanger vakte oppmerksomhet, og til Dagbladet uttalte han: «Jeg er imponert over den enkelte arbeiders daglige innsats», sa han. «– Effektiviteten er større her enn hos oss. Hvorfor forstår ikke jeg. Teknisk sett står produktene fullstendig på høyde, og det hvite seriset med en riflet kant (sannsynligvis modellen Skaugum av Thorbjørn Feyling, forfatterens merknad) har en god form. De dekorerte tingene må jeg jo innrømme lar meget tilbake å ønske».

Igjen et signal om design, men utviklingen ved Stavangerflint skulle gå i en annen retning enn Wedgwoods smak. Han hevdet at ville folk ha noe moderne, fikk de velge et annet og billigere merke. Men Mr. Wedgwood hadde også en merknad til Brekke som skulle bli høyst relevant for bedriftens framtid: «– Lager dere virkelig seks forskjellige kopper? Er det lurt, blir ikke det å spre seg for meget?», spurte han. I 1954 hadde Stavangerflint fire forskjellige middagsserviser i produksjon, hvor hvert servise kunne bestå av 48 deler. Antallet forskjellige dekorasjoner var steget til førti!

1952 – navneskifte og lyse utsikter. Besøk fra inn- og utland

Den 16. april 1952 endret Stavanger Fajansefabrikk A.s navn til Stavangerflint A/S. På folkemunne gikk bedriften under navnet «Flinten». De lokale aviser kunne dagen etter melde at navneskiftet var resultatet av enstemmige vedtak både i styret og i representantskapet. Stavanger Fajansefabrikk hadde helt fra starten i 1949 markedsført sine produkter som Stavangerflint. Både fabrikkene på Figgjo og i Egersund fortsatte å beholde leddet fajanse i sine navn og markedsførte sine produkter som fajanse, og for Figgjos vedkommende seinere under navnet vitroporselen. Man kan i erttertid slå fast at Stavanger Fajansefabrikk i 1952 hadde – sett med dagens øyne – et profesjonelt forhold til innholdet i begrepet «merke-

varebygging». Ved å legge ordet «flint» inn i firmanavnet, ønsket man å styrke kvalitetsprofilen til bedriften. Fajanse var en blanding som ga et ofte offwhite, porøst gods som tålte heller lite i daglig bruk. Fajanse var for hverdagsprodukter, mens porselen var et prestisjeprodukt til de større anledninger og servisene gikk gjerne i arv. Den nære kontakten med Wedgewood og fagmiljøene i Stoke-on-Trent, hadde fått Stavanger Fajansefabrikk til å satse på en leirblanding som ga produkter med en forholdsvis høy mekanisk styrke, samtidig som det hadde en tetthet i godset som blant annet ga nye muligheter i glasur, formgivning og dekor. Betegnelsen flint representerte et signal til markedet om at fabrikkens produkter ønsket å posisjonere sine produkter som bedre enn fajanse.

I siste halvdel av 1950-årene benyttet Stavangerflint masseblandinger av typen vitroporselen. Dette godset ble først brukt i serviser til storkjøkken og til rederier, seinere ble det tatt i bruk i all produksjon. Vitroporselenet var en nyere variant av feltspatporselen. Fargen var vanligvis hvit til gråhvitt. Råstoffene i masseresepsten avvek ikke vesentlig fra porselenet. Forskjellen lå i at vitroporselenet inneholdt tilsetningsstoffer som tillot en lavere brenntemperatur, slik at glasuren kunne innbrennes ved en lavere temperatur enn feltspatporselenet. Dette ga mulighet for et større fargeutvalg i underglasurdekor. Vitroporselenets egenskaper var særlig gunstige i forbindelse med serviser til storkjøkkener og andre som krevde gjenstander med stor styrke og som tålte røff bruk.¹⁷ Stavangerflint benyttet ikke vitroporselen som markedsføringsbegrep, slik Figgjo kom til å gjøre. Steingodskvaliteter ble produsert fra samme periode og fra 1957 leverte Stavangerflint sitt første ildfastservise, under fellesbetegnelsen «Flamingo». Også ordinære serviser ble levert med ildfastdeler som gjorde det mulig å servere fra disse direkte fra plate eller ovn. Til å begynne med var masseresepsten som ble brukt i storkjøkkengodset og i ildfastgodset den samme. Vitroporselenet tålte ganske store temperaturvekslinger under visse forutsetninger. Til disse forutsetningene hørte ikke bare egenskapene til godset, men i høy grad også form

Stavangerflint tiltrakk seg stor oppmerksomhet i media og allerede i 1950 kom statsminister Einar Gerhardsen på besøk. I 1951 besøkte kronprins Olav, kronprinsesse Märtha og prinsesse Ragnhild bedriften i Hillevåg. Når Stavanger hadde «flint» besøk, ble det ofte lagt inn en tur til Hillevåg i programmet. Direktør Trygve Brekke mellom kronprinsen og kronprinsessen. Prinsesse Ragnhild til venstre for sin far.

Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

I 1955 kom prinsesse Astrid på besøk. Hun var, sammen med sin far, invitert til Rosenberg for å overvære en stabelavløpning og meningen var at Astrid skulle ta turen til Hillevåg alene som en del av sitt private program under Stavangerbesøket. Men kronprinsen insisterte på å få være med. Prinsessen var selv keramiker. Adm. dir. Trygve Brekke til høyre. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS

og mål. Ildfast ble bare benyttet på støpte gjenstander, først og fremst terriner, smørsmeltere, panner, og stekeformer og -fat som var beregnet på kombinert tilberedning og servering.

Behovet for ildfastprodukter i hjemmene falt sammen med økt kvinnedeltakelse i arbeidslivet. Ildfastprodukter gjorde det enklere å tilberede og servere maten – og å holde den varm under måltidet.¹⁸

Stavangerflint hadde ved navneskiftet i 1952 overvunnet de fleste av sine tekniske og produksjonsmessige barnesykdommer og grunnlaget var lagt for en videreutvikling av bedriften og dens produkter på nær sagt alle områder. Siste halvdel av 1950-årene ble således bedriftens «storhetstid» både kvalitetsmessig, designmessig, økonomisk og med hensyn til produktutvikling. Kjøpekraften i det innenlandske marked var fortsatt begrenset, slik at løsningene ofte ble et kompromiss mellom bedriftens ambisjoner og markedets betalingsvilje og smak. Eksporten tok seg opp fra 1955 og nådde på det høyeste en andel av den totale produksjon på opp mot 50 %.

Kongehuset og statsledere besøkte bedriften

Bedriftsbesøk er spennende og lærerikt, særlig når man får anledning til å følge

prosessene med det blotte øye og se hvordan utgangspunktet, det materielle emnet, blir til et ferdig produkt. Stavangerflint var ikke alene om å tiltrekke seg besøkende, skoleklasser, husmorlag, bransjefolk og Rotaryklubber. Det spesielle med Stavangerflint var at bedriften også tiltrakk seg interesse fra prominente statsledere og kongehuset. På 1950-tallet var det to Stavangerbedrifter som stod i en særstilling i så måte: Rosenberg og Stavangerflint.

Rosenberg hadde sine stabelavløpninger, folkefester hvor det ble gitt skolefri og hvor Sig. Bergesen d.y. ikke var snau når han inviterte gjester.

Hva var det så som gjorde at byens myndigheter så gjerne ønsket å vise fram flintfabrikken i Hillevåg når byen hadde fint besøk? For kongehusets vedkommende var besøket i Hillevåg gjerne kombinert med stabelavløpning på Buøy. Men det forteller litt om Stavangerflints fascinasjon at da prinsesse Astrid i 1955 fulgte sin far for å overvære en stabelavløpning på Rosenberg, var det også lagt inn i programmet at hun skulle besøke Stavangerflint. Prinsesse Astrid var selv keramiker, så hennes interesse for fabrikken var således også faglig begrunnet. Overraskelsen var at kronprins Olav insisterte på å få være med til Hillevåg, og slik ble det. Selv hadde han besøkt fabrikken allerede i 1951, da sammen med kronprinsesse Märtha og prinsesse Ragnhild. Da Trygve Brekke etter å ha fått Kongens fortjenestemedalje i gull i 1978 besøkte kong Olav i audiens for å takke, var det nærmest to gamle kjente som møttes.

Statsminister Einar Gerhardsen var den første statsleder som besøkte bedriften. Det skjedde i 1950, mindre enn et år etter oppstarten. Blant de prominente besøkende var også Islands president Asgeirsson i 1955. Det vakte oppmerksomhet blant pressefolkene som fulgte med at presidenten bad om å få prøve styrken på stavangerflinten ved å stå på en tallerken med hele sin tyngde. Han var ingen lettvekter og hadde tydeligvis hørt om at statsråd Lars Moen, kirke- og undervisningsminister fra 1948 til 1953, under et besøk i Stavanger i 1952 hadde utført det samme eksperimentet – med heldig resultat. Dette – og andre eksperimenter som skeining av tallerkener på harde gulv eller å slippe et tefat fra bordhøyde mot gulvet – ble hyppig utført ved passende anledninger og gjerne omtalt i pressen. Man kan vel si at dette med produktenes mekaniske styrke var et viktig element i Stavangerflints profil på denne tiden. Men eksperimentet lyktes ikke alltid. Under en utstilling av Stavangerflints varer i Sandefjord, ble direktør Brekke utfordret av journalistene til å gjenta eksperimentet. Han stilte velvillig opp, men denne gangen gikk det galt. Med et smil forklarte han: «Det er alltid ett og annet dårlig produkt blant varene, og så viser det seg at jeg var så uheldig å komme til å trå på det».

Ellers var det ikke hvem som helst som slapp til som besøkende på Stavangerflint. Sovjetunionens daværende visestatsminister, Anastas Mikojan, noen år senere Sovjetunionens president, besøkte Sandnes og Stavanger i 1960. Arrangørene lokalt ønsket at han skulle få besøke Stavangerflint. Da satte direktør Trygve Brekke ved Stavangerflint foten resolutt ned. Noe besøk av en statsleder fra Sovjetunionen ønsket han ikke.¹⁹

Trygve Brekke: En foregangsmann i samarbeidskultur

50 % av innsatsfaktorene i produksjon av Stavangerflints produkter var lønnskostnader, råstoffene stod for bare 10 %. Det store flertallet av de ansatte var uten fagutdannelse eller utdannelse utover folke- og framhaldsskole i det hele tatt. Opptil 60 % av dem var kvinner som arbeidet i et lavtlønnsyrke. Enkelte arbeidsoperasjoner kunne være fysisk tunge, men de fleste var først og fremst ensformige og derfor slitsomme. Akkordsystemer ble innført tidlig, basert på arbeidstidsstudier etter amerikanske prinsipper.

De første årene var det stor gjennomtrekk av arbeidere. Brekke selv karakteriserte i et intervju den første tiden som et «nerveslit». Likevel utviklet det seg ved Stavangerflint etter hvert en egen og sterk bedriftskultur. Man kan velge om man vil betrakte dette fenomenet fra ledelsens synsvinkel eller fra de ansattes. Men resultatet blir det samme. Forfatteren har ennå ikke møtt noen informant som ikke uoppfordret har framhevd det positive ved bedriftens arbeidsmiljø og samarbeidskultur.

Kanskje må noe av dette skrives på nostalgis konto, men det er heller ingen tvil om at Trygve Brekke var en bedriftsleder forut for sin tid. Det betyr ikke at bedriften var konfliktfri. Det var måten konfliktene ble løst på som var avgjørende. Ledelsen ved Stavangerflint satset helhjertet både på det fysiske og det sosiale arbeidsmiljøet. «– Etter min mening betyr det lite om en bedrift er

Trygve Brekke og hans kone Maggi var ofte vertskap i sitt hjem for nære medarbeidere når anledningen bød seg. Dette bildet er trolig fra 1955 og begivenheten er markeringen av bedriftens fem-årsjubiler. Foto: Fra Max Davies' privatalbum.

lagt rasjonelt opp, og om en har de størst vidundere av automatiserte maskiner, hvis ikke moralen blant dem som betjener disse maskiner og blant lederne av bedriften ligger på et tilsvarende høyt nivå», uttalte direktør Brekke til en lokal avis i 1951.

Samarbeid ble stikkord i mange intervjuer Brekke ga i disse årene. Hver onsdag ble ledelsen ved bedriften, formennene og avdelingslederne samlet. Her ble siste ukes erfaringer i produksjonen drøftet – og programmet for kommende

Stavangerflints beliggenhet ved Gandsfjorden og med utsikt til Ryfylkefjellene fristet ofte de ansatte til å ta matpausen utendørs når været innbød til det. Her er en gruppe funksjonærer foran kontorbygningen 1957. Murbygningen i bakgrunnen er NSBs verkstedsbygning i Kvaleberg. Fra venstre: Hallvard Bøe, Kåre Omdal, Arne Emil Nilsen, Eystein Sandnes, Thorbjørn Larsen, Olav Slettedal, Thorbjørn Feyling, Ellen Myhre, Anne Lise Løyning, Solveig Nag Larsson, Elsa Torstensen, Kjell Thu, Einar Birkeli og Paul Vasseng. På tvers foran i ringen sitter Irene Jonassen. Foto: Fra Arne Emil Nilsens privatalbum.

uke lagt opp. Til Stavanger Aftenblad sa han i 1952: «– Det viktigste må alltid være *hva* som er rett ikke *hvem* som har rett». På møtene vanket det åpenhjertig kritikk, men av og til også anerkjennelse. Informasjon om bedriftens økonomiske utvikling ble hele tiden kommunisert til de ansatte.

Bedriftens åpenhet var nye tanker i bedriftsledelse tidlig på 1950-tallet. Brekke unnlot sjelden å minne om at bedriften hadde sine røtter i en håndverksindustri. «– Dette er en typisk håndverksindustri, vi er helt avhengig av håndens arbeid. Grunnteknikken er den samme i dag som for 100 år siden», uttalte han også. Dette gjentok han i forskjellige vendinger i det ene intervjuet etter det

andre, og han unnlot aldri å framheve arbeidsstokkens innsats. «– Vi er meget godt fornøyd med arbeidsstokken», sa han i et intervju med Haugesunds Avis i 1954. «– Det har gått atskillig hurtigere å skape en homogen arbeidsstokk enn vi hadde regnet med», fortsatte han. – «Den personlige kontakt fra starten var en forutsetning for et tilfredsstillende resultat», sa han.

Trygve Brekke var knyttet til Moralsk Opprustning (MRA) og personlig kristen. Han hadde en idealistisk tilnærming til sine medmennesker og sine ansatte. Hver medarbeider skulle føle seg verdifull og nødvendig i det store samspillet som en bedrift er. Gjennom bedriftskunstforeningen og kulturelle arrangementer ble også arbeidernes familier trukket med, likeså på møter og turer. Det hører med til dette bildet at både soussjef Sigurd Jensen og kunstnerisk leder Thorbjørn Feyling var kjente som dyktige tenorsangere og at de optrådte både som solister og i duett ved bedriftens arrangementer og fester. Ved en anledning hadde de også hatt opptreden i Musikkpaviljongen i Byparken.²⁰ 1950-tallet var gode år for Stavangerflint. Bedriften hadde 6-700 aksjonærer og den var godt forankret i Stavangerregionens arbeids- og bedriftsledelseskultur. Det var ingen hovedaksjonær som stod bak og styrte det hele med synlig eller usynlig hånd. Kvalitetsproblemene i oppstarten ble overvunnet og erstattet av en kultur for nytenkning i materialbruk og teknologi. Men perioden var ikke uten utfordringer og flere skulle det bli når vi kommer inn på 1960-tallet. Til Dagbladet sa direktør Brekke allerede i 1952: «– Når vi nå behersker det tekniske, kan vi gå inn for den artistiske siden for full speed. Jeg er den første til å innrømme at det mangler meget der».

Fagorganisasjonen

I presseklipp fra 1950 – 1960 tallet hender det også at de faglige representanter for de ansatte slipper til med kommentarer i reportasjer og intervjuer. Er det virkelig så idyllisk ved Stavangerflint som bedriftslederen framstiller det, ligger det ofte under spørsmålene som journalistene stilte til de faglige tillitsvalgte. Uttalelsene fra fagforeningsformennene var så positive, at det nesten var for godt til å være sant. Leder av fagforeningen i 1954, Arne Andersen, kunne i et intervju i 1954 bekrefte at arbeidsforholdene ved fabrikken var gode, men at det ikke var lett å drive med foreningsvirksomhet, «vesentlig fordi mange av arbeiderne, særlig de kvinnelige, er så unge». «– Stort sett kan man si at arbeiderne trives på Stavangerflint», sa formannen i Stavanger Fajansarbeiderforening i 1963, Andreas Løvbrekk, til Rogalands Avis, og han fortsatte: «– Alle er dus, fra direktøren til yngste arbeider – tonen og miljøet som helhet inviterer til trivsel».

Stavanger Fajansarbeiderforening ble stiftet på Folkets Hus i Hillevåg 10. mars 1949.²¹ Foreningens første formann var Otto Gjøse. Dette framgår av foreningens protokoller som er bevart fram til 1977. Produksjonsutvalget ble etablert allerede i 1950 og ledelsen innførte et rapporterings- og premieringssystem basert på planlagte produksjonsmål ved den enkelte avdeling, i tillegg til de individuelle akkordene basert på tidsstudier.

Arbeidsmiljøet ved Stavangerflint ble karakterisert som godt. Arbeidet var sjeldent tungt, men det kunne være ensformig. 60 % av de ansatte var kvinner. Foto: Ellingsen.

Protokollene levner ingen tvil om at direktørene Brekke og Jensens beskrivelse av samarbeidsmiljøet ved bedriften må sees på som stort sett dekkende. Bortsett fra i enkelte saker og i en kort periode, kunne det se ut som at Produksjonsutvalget, det seinere Bedriftsutvalget, med representanter fra ledelsen og de ansatte, fungerte godt. I et referat framheves nettopp den åpne informasjon om bedriftens stilling, konkurransen, produktutviklingen og designprogrammet. Derimot kunne det være andre konflikter på dagsordenen, gjerne mellom ansatte, og i noen ganske få tilfeller behandler foreningen oppsigelsessaker.

En spesiell situasjon oppstod i 1950 og tas med her fordi den kan gi et bilde av tidskoloritten omkring 1950. Et medlem i foreningen²² gjorde seg til talsmann for en gruppe ansatte som mente at bedriften hadde ansatt for mange tidligere NS-medlemmer og kommunister, og at disse også var representert i foreningens styre. Dette skulle være årsaken til at oppslutningen om foreningsmøtene var så dårlig. Styret ønsket å trekke seg, men ekstraordinær generalforsamling avslø å akseptere styrets avgang. Fra Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund forelå det en uttalelse om at det var offisiell norsk politikk at tidligere NS-medlemmer skulle søkes integrert i arbeidslivet på vanlig måte. Saken fikk kun konsekvenser for talsmannen. I en protokollering fra 1952 om en annen sak heter det: «– bedriften og foreningens styre arbeidet så godt sammen at styret vanskelig kunne gå på tvers av bedriftens oppsigelse».

Hver avdeling hadde sin tillitsvalgt. Andre saker var klager på kollegaer eller formenn. I slike tilfeller kunne foreningen opptre som meglarinstans. I 1954 ble

det tatt initiativ til kontakt med foreningene ved Figgjo og Egersund. Ellers er foreningsmøtenes dagsordener preget av tariffspørsmål, akkordsatser, tidsmålinger og valg til de ulike komiteer, som produksjonsutvalg, tariffkomité, tillitsmannsutvalg, bygge- og hyttekomité. Foreningen opprettet et eget bibliotek for de ansatte og avholdt medlemsmøter med debatt, informasjon og underholdning.

Organisasjonsprosenten ved Stavangerflint var relativt høy, men oppslutningen om foreningens medlemsmøter var ikke alltid imponerende stor. Det er gjerne slik når konfliktnivået er lavt.

I 1959 kom det et forslag fra direktør Brekke om å innføre mulighet for utvidet søndagsarbeid for å betjene en av forbrenningsovnene. Men her var foreningen kontant i sitt avslag: Hviledagen skulle holdes hellig! Samme året fant det sted en spontan«sit-down» aksjon ved bedriften i protest mot sendretktighet i avgjørelsen i en akkordsak, men saken ble ordnet samme dag. Kun ved én anledning ble det drøftet å delta i en politisk streik, det var mot innføring av moms i 1967. Men her bestemte medlemsmøtet at det ville man ikke være med på. De som tjenestegjorde som ledere av foreningen var:

1949-50	Otto Gjøse
1950-51	Alf Langeland
1952-53	Otto Gjøse
1953-55	Arne Andersen
1955-57	Alf Langeland
1957-58	Andreas Løvbrekke
1959-60	Einar Haga
1960-63	Alf Langeland
1963-67	Andreas Løvbrekke
1968-69	John Hamre
1970-79	Noralf Frafjord

Møtene ble som regel holdt i spisesalen ved bedriften eller på Folkets Hus i Hillevåg etter arbeidstid. Men det kunne også hende at saker måtte forelegges styret og de ansatte på kort varsel. Da måtte frokostpausen på en 1/4 time tas i bruk. Fajansearbeiderforeningen var tilmeldt Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund, så den måtte også behandle saker som kom fra sentralt hold. De sentrale sakene gjaldt ofte arbeidstids- og tariffspørsmål og spørsmål knyttet til helse- miljø og sikkerhet, f. eks. silikosefaren. Det kom også innbydelser til å delta på konferanser og reiser.

Nok en spesiell situasjon oppsto i 1955 ved at bedriften forærte de ansatte, ved fagforeningen, en pengegave på kr 10.000. Foreningen skulle selv råde over bruken av pengene, og den nedsatte en komité for å drøfte forslag til anvendelse av gaven. Det skulle vise seg at dette ikke var så enkelt å bli enige om, så resultatet ble at hver arbeider fikk utbetalt sin andel av pengene som ekstra feriepenger.

I protokollen for 1967 finner vi ingen saker som omhandler fusjonen mel-

Stavanger Fajansefabrikks første dekor: Dekor 01, håndmalt blå linje, fra 1949. Koppen er modell Standard, stdr. 4. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

lom Stavangerflint og Figgjo Fajanse. Først i 1979 ble det åpen konflikt. Det var da forslaget om å legge ned avdelingen i Hillevåg sto på dagsorden. Styret i foreningen reagerte med å legge ned sine

verv. Foreningens daværende leder, Noralf Frafjord, satt også som de ansattes representant i bedriftsstyret. Her opplevde han å bli stående alene mot nedleggelsen, fordi også representanten for de ansatte ved Figgjo stemte for.²³

Kunstneriske ledere og kjente formgivere. Debatt om form og dekor

Die angewandte Kunst. Les arts appliqués. Applied arts. Verdensspråkene har ord for den kunstform som er knyttet til det å frambringe bruksobjekter og kunstobjekter som gjennom form og dekor uttrykker noe mer enn det objektets funksjon alene innbyr til. Skjønt nettopp funksjon er et sentralt kriterium for hva som er god og mindre god brukskunst. Likevel er det de egenskaper ved objektet – estetiske og emosjonelle – som uttrykkes gjennom formen og det dekorative som bidrar til å løfte ofte banale bruksgjenstander opp til å bli en del av karakteren i et hjem, en museumsgjenstand eller et samlerobjekt – ja, til å bli kunstobjekter. Dette er det ene aspektet ved kunsthåndverket som inviterer til meningsforskjeller og debatt. Det andre er at det ikke uten videre er gitt at det er en prinsipiell avstand mellom f. eks fri billedkunst og design av bruksting, selv om mange kunstnere og kunsthåndverkere vil protestere heftig mot et slikt synspunkt.

Dette kan illustreres ved at f. eks Museum of Modern Arts i New York har inkludert i sine samlinger gjenstander som vi også finner på Kunstindustrimuseet i Oslo. I det nye Leopold Museum i Wien av modernistisk kunst blir malerier vist i saler hvor man også eksponerer møbler og brukskunstgjenstander fra samme tidsperiode som bildene. Og ved mange prominente visningssteder for billedkunst, kan de også ha temaautstillinger om arkitektur eller arkitekter, slik vi har sett ved både Louisiana og Arken i København de siste årene. Og i Norge hadde Galleri F

Modeller og dekorer ble til i skjæringspunktet mellom formgivning/dekor og økonomiske, tekniske, produksjonsmessige og salgsmessige hensyn. Her drøftes ildfastserviset Pernille, formet av Kåre Berven Fjeldsaa og med dekor av Inger Waage. Rund bordet fra høyre: Kåre B. Fjeldsaa, Inger Waage, ukjent, Thore Gulliksen,²⁴ Trygve Brekke, Anne Lofthus og Thorbjørn Feyling. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

15 under Lars Brandstrups ledelse en lang tradisjon med å vise arbeidene til norske og skandinaviske brukskunstnere innenfor glass og keramikk i et miljø som ellers var dominert av den bildende kunst. Da Stavanger Kunstforening åpnet sitt tilbygg i 1962, ble det i underetasjen avsatt en sal til presentasjon av brukskunst. På den måten demonstrer enkelte kuratorer at det i beste fall er tale om en glidende overgang fra kunst til brukskunst og kunstindustri. Og man skal ikke ha studert mye kunsthistorie før man ser at kunst i ulike former og kunsthåndverksfagene påvirker hverandre i sin utvikling. Mange av verdens og vår nasjons fremste bildekunstnere er også kjente og anerkjente for sine arbeider i keramikk og glass. La oss bare eksempelvis nevne Pablo Picasso, Frans Widerberg og Kjell Nupen.

Dette er synspunkter som er omstridte – ikke minst blant kunsthåndverkere og industridesignere selv. For kunsthåndverkere som arbeider i industribedrifter er det viktig å understreke at det de skaper er form og dekor som er underlagt bedriftens målsettinger og markedets behov og preferanser. Et objekts form eller dekor er ikke «god» før den også fungerer i forhold til alle de variabler bedriften og markedet legger vekt på. Dette setter en begrensning for «det rent kunstneriske», hevder mange. I mitt arbeid med Stavangerflints historie har jeg møtt ledende industridesignere som på det mest bestemte tar avstand fra at de er kunstnere. Jeg forstår deres argumentasjon, men er ikke enig.

Tidstypiske modeller og dekorasjoner fra Stavangerflints første år. Kaffekannen er i modell Skaugum med dekor 510 – Meissen, rød linje, deretter følger en mugge i modell Glatt med dekor 18, Grønn rand og sort linje, kakefatet er i modell Bygdøy med dekor i blomstermotiv og til slutt et ovalt serveringsfat i modell Glatt og med dekor nr 25, håndmalt kløverblad med linjer. Alle bilder er fra salgsannonser på Internett.

Denne innledning kan kanskje danne et – om enn meget avgrenset – bakgrunnstappe når vi skal studere nærmere Stavangerflints tilnærming til og utvikling av form og dekor på bedriftens produkter.

I løpet av sine 19 års levetid som selvstendig bedrift, hadde Stavangerflint tre kunstneriske ledere: *Thorbjørn Feyling* 1949 -1955, *Eystein Sandnes* 1955 -1957 og *Kåre Berven Fjeldsaa* 1958-1968. Det er karakteristisk for produktutvikling og designutvikling ved bedriften at den var preget av teamwork, selv om de kunstneriske ledere kom til å sette sine personlige merker på både retning og innhold i produktenes design i begrepets videste forstand. De var alle keramikere og de artikulerte sine roller som industridesignere både med personlige bidrag og som ledere av en større gruppe av formgivere. I tillegg var de sentrale medlemmer av bedriftens lederteam.

Innenfor kunsthåndverket og industriell produksjon av kunstobjekter eller designprodukter, kunne det variere i hvilken grad bedriften valgte å profilere

kunstneren som stod bak designet. For Stavangerflints vedkommende var det et gjennomgående trekk at formgiveren, den kunstner som ga produktet dets tredimensjonale form, ikke signerte varene, og først i seinere år ble de nevnt i produktbrosjyrer. Derimot de kunsthåndverkere som ga produktene deres dekor, eller den todimensjonale, grafiske form som man kanskje gjerne ville si i dag, ikke bare signerte produktene, men markedsføringen av produktene var ofte basert på å framheve disse. Dette var en vanlig praksis ved keramiske industribedrifter over hele Europa, også i mange tilfeller hvor formgiveren var prisbelønt og kjent som designer, både som keramiker og innenfor andre former for kunsthåndverk og design. Ettersom dette fenomenet både har vært og er gjenstand for debatt og forskning, skal det ikke utdypes nærmere her. Det skal bare understrekes at mange formgivere også ga dekor til sine egne produkter og at det var et nært samspill mellom formgiver og dekorskaper. I det hele tatt er det viktig å understreke at det ferdige produkt var resultat av en tidkrevende prosess hvor ofte mange deltok. Utvikling av nye produkter og serviser var et teamwork i skjæringspunktet mellom formgivning/dekor og økonomiske, tekniske, produksjonsmessige, konkurransemessige og salgsmessige hensyn. Både direktør og merkantil leder engasjerte seg, og ikke minst salgsfolkene.

Det var alltid stor spenning og risiko knyttet til lansering av nye modeller og dekorer. Grossistene skulle her være et bindeledd mellom bedriften og markedet, men de kunne også opptre som sperrer. De kunne etterlyse ”nyheter”, men når «nyhetene» kom, kunne de sette seg på bakbeina. Utviklingen av et servise kunne ta 1–3 år og hver modell kunne bli markedsført i ulike varianter/kombinasjoner og forsynt med mange forskjellige dekorer. Etter hvert kom det også «nye» keramiske godstyper på markedet som stilte nye krav til form, glasur og dekor. Det ble også stilt større krav til styrke og holdbarhet. Ildfasthet og evne til å tåle røff håndtering i storkjøkkener, stabling og rengjøring i oppvaskmaskiner er eksempler på momenter i produktutviklingen og som også avspeilte seg i bedriftens markedsføring.

Thorbjørn Feyling (1907 – 1985) ble i 1946 knyttet til Stavanger Fajansefabrikk som kunstnerisk leder. Han var utdannet keramiker og var med i den gruppen av ledende medarbeidere som direktør Trygve Brekke hadde rekruttert fra Egersund. Det ble Feylings oppgave å lage de første formene og dekorene til Stavangerflints sortiment. Han hadde ikke store ressurser å trekke på, og ble derved en altnuligmann innen formgivningen de første fire- til fem årene. Hans viktigste kollega var Stanley Salvesen, som var utdannet som modellør ved Statens håndverks- og kunstindustriskole og som også hadde et studieår i København bak seg. Hans hovedoppgave var å omgjøre designeres streker til tredimensjonale former. Salvesen har kanskje i større grad enn det som er kjent til nå vært en viktig del av selve formgivningsprosessen. Hans praktiske produksjonsinnsikt og blikk for det funksjonelle har nok vært en viktig støtte for Thorbjørn Feyling og de seinere designere.

Kildene gir ikke grunnlag for å hevde at Salvesen designet sine egne modeller, men med den bakgrunn Salvesen hadde, kan man ikke se bort fra det. I det hele tatt var det vanlig ved keramiske bedrifter at designer og modellmaker samarbeidet tett og i ettertid kan det være vanskelig å fastslå hvem som var den opprinnelige opphavsmannen.

Feyling forbindes med modeller som «Skaugum» og «Bygdøy», begge serverer med form og dekor som pekte i retning av et klassisk formspråk. Dekorer med innkjøpte overføringsbilder av roser, andre blomster og romantiske opptrinn i rokokkostil ble dominerende. Border og staffasje i gulldekor hørte gjerne også med. På mange måter kan dette bidra til å gi et skjevt bilde av Feyling som formgiver. Han lagde også modeller som «Glatt» og en lang rekke bruksdeler og prydartikler som både i form og i seinere dekorutgaver plasserte ham sentralt i den tid han tilhørte. «Brukskunst i Oslo» avholdt en utstilling i desember 1950, og i en anmeldelse i VG av dr. phil. Eivind S. Engelstad heter det om Stavangerflints produkter: «Både det elegante Wedgwood-pregede selskapsserviset med skråtriflet kant, og det daglige serviset med grønn linjedekor er forbausende godt». Det var ikke ofte at Feyling lot sine synspunkter på design komme til uttrykk i media, men i 1952 sa han i et intervju til en avis: «– I enhver bedrift

Keramiker Thorbjørn Feyling var den første kunstneriske leder ved Stavanger Fajansefabrikk/Stavangerflint. Han var fra Egersund og hadde arbeidet ved fajansefabrikken der, både før og etter utdannelsen ved Statens Håndverks- og kunstindustriskole i Oslo. Han kom til Stavanger antakelig i 1946, håndplukket av Trygve Brekke, for å bygge opp bedriftens designprogram innen produksjonsstarten i 1949. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS

vil der alltid oppstå et motsetningsforhold mellom den kunstneriske ledelse og salgsavdelingen. Etter hvert som markedet nå begynner å dekkes, blir publikum mer kresent samtidig som konkurransen om det lettest salgbare skjerpes. Så står vi der at forretningsmannen lytter til kravene fra publikum i dårligste forstand, fordi det lønner seg best». Derved hadde han plassert seg i sentrum i en debatt om brukskunstneres posisjon i forhold til industridesign, men det er tvilsomt om Feylings utblåsing førte til hevede øyenbryn hos bedriftens administrerende direktør. Brekke hadde selv, om enn i en mer vag form, gitt uttrykk for det samme. Men Feyling gikk vanligvis ikke på barrikadene i det offentlige rom, slik Porsgrunds Thias Eckhoff skulle gjøre i de etterfølgende årene, men det er tydelig at Feylings hjerte ikke lå i innkjøpte glansbilder. Det ser vi på dekorert med enkle linjeborder i én eller to farger, de fleste tilpasset krav til rasjonell produksjon. Men vi har også bilder av serviser fra modellen «Glatt» fra 1952 hvor samspillet mellom form og malt linjedekor tåler nåtidens gjensyn og hvor vi med letthet kan se at det står en formgiver bak med et sofistikert og bevisst syn på estetikk. Så ble kan også sitert på å ha gjengitt følgende uttalelse av en annen kunstner: «Det finnes ikke god og dårlig smak, bare smak og mangel på smak.» Derfor kunne han også si i et intervju i 1952: «– Det er riktig at det er jeg som har ansvaret for det som lages av modeller og dekor ved vår bedrift. Når det gjelder modellene kan jeg følge mitt hjertes språk, men det er likevel dekoren som selger varen. Folk kjøper det som de synes gir mest for pengene – ofte roser og gull – og betaler gladelig mer for det enn virkelig kunstnerisk utført vare».

I Thorbjørn Feyling periode som kunstnerisk leder for Stavangerflint ble det produsert en serie steingodsartikler, Kari Nyquist laget dekorert til platter og enkelte reklame- og bruksting, og i hans periode ble bedriftens brukskunst-avdeling opprettet i 1953 med Inger Waage som først utøver, deretter som leder. Feyling rekrutterte også glasskunstneren og keramikeren Eystein Sandnes som i 1955 skulle avløse ham som kunstnerisk leder ved bedriften. Men i mange år deretter var han en inspirator og viktig kraft i Stavangerflints etter hvert mer utbygde kunstneriske team. Han var kunnskapsrik, og ble karakterisert som et levende leksikon. Han ble en positiv miljøskaper ved bedriften. Før NRK kom med posten «Musikk til arbeidet», hadde Feyling allerede sørget for at det en periode på dagen ble spilt grammofonmusikk – fra en platespiller på hans kontor – over bedriftens høyttalere i de forskjellige avdelingene. Det skal for øvrig bemerkes, avslutningsvis og som et paradoks i omtalen av Thorbjørn Feyling, at objekter formgitt av ham og dekorert med innkjøpte skyvebilder av blomster og stafferinger i gull, i dag er blitt svært ettertraktede og kostbare samlerobjekter. Det samme gjelder også for det enkle serviset med dobbel linjedekor i grønt og sort.

Eystein Sandnes. (1927 – 2006). Han var fra Røros og hadde allerede en betydelig karriere bak seg som glasskunstner og keramikker da han kom til Stavangerflint som designer i 1955. Han var utdannet ved Statens håndverks- og kunstindus-

Kunstnerisk leder Eystein Sandnes med serviset Karat, som prinsesse Astrid fikk i gave da hun besøkte Stavangerflint i 1955. Det var Sandnes som introduserte prinsippene bak begrepet Scandinavian design ved Stavangerflint. Sandnes var ikke tilhenger av for mye dekor, men markedet ville noe annet. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

triskole som keramiker like etter Den andre verdenskrig, og fikk i 1954 Statens brukskunstnerstipend for 1954/55. Etter utdannelsen arbeidet han mye i steingods, men ble særlig kjent for sine arbeider i glass ved Norsk Glassverk A/S i Magnor i årene etter 1950. Han hadde en rekke utstillinger som kunsthåndverker og industridesigner bak seg da han kom til Stavanger, og man kan trygt si at det var Sandnes som brakte Scandinavian design til Stavangerflint. Scandinavian design ble betegnelsen på skandinavisk modernisme på 1950- og 60-tallet og benyttet i markedsføringen og profileringen av kunsthåndverksprodukter på utallige utstillinger, handelsmesser og i publikasjoner i Norge og i utlandet. Stilen kjennetegnes av ukompliserte former og funksjonalitet. «Scandinavian design hevet norsk design til internasjonalt nivå».²⁵

Et av de første design Eystein Sandnes skapte for Stavangerflint var serviset Karat. Det fikk ensfarget utførelse, men kom også i utgaver med to farger «ton – ton» eller i utgaver med markerte kontraster mellom ulike servisedeler. Et begrenset antall grunnformer kunne derved settes sammen i ulike kombinasjoner.

Da prinsesse Astrid besøkte Stavangerflint i 1955, fikk hun dette serviset i gave. Serviset ble imidlertid ikke noen stor salgssuksess. Et annet service han skapte var modellen «Utstein», også det preget av en forfinet formsans og til å

begynne med i ensfargede eller tofargede glasurer. Først med dekorene «Smørbukk» og «Smørgås» av Inger Waage slo dette seriset igjennom hos et bredere publikum, ifølge en avisomtale i Rogalands Avis i 1956. Størst suksess hadde Sandnes med former til ildfastserseriser fra 1957.

I dag er disse objektene kanskje mest kjent gjennom dekoren «Bambus» som Inger Waage tegnet. Dette seriset er utstilt i den nymonterte utstillingen «Design & Håndverk 1905 -2005» ved Nasjonalmuseet for kunst- arkitektur og design i Oslo. (Kunstindustrimuseet). I det hele tatt fikk Eystein Sandnes erfare, som så mange andre formgivere på den tiden, at det var dekorene som solgte varene, slik Thorbjørn Feyling hadde bemerket noen år tidligere i et avisintervju. Sandnes hadde mye til felles med grunnholdningene til Porsgrunds Thias Eckhoff og Konrad Galaaen i disse årene. Det var derfor kanskje ikke overraskende at han allerede etter to år ved Stavangerflint flyttet over til Porsgrund som designer i 1957 og ble sjefsdesigner der i 1959. Vi kjenner ikke den konkrete bakgrunnen for at Eystein Sandnes valgte å flytte på seg. Ett moment kan ha vært at hans formspråk passet bedre til porselen enn til flint og steingods. Men det er ikke utenkelig at det også lå i hans syn på industriens ansvar for å oppdra det kjøpende publikums smak i retning av enklere former uten overlesset dekor. Dette spørsmålet lå som et bakgrunnstappe for diskusjoner innad i bedriftene og i brukskunstmiljøet. Bladet Bonytt og Foreningen Norsk Brukskunst representerte et syn på design som det brede publikum kanskje ennå ikke var modent for, men som gradvis kom til å slå igjennom utover på 1960-tallet. «Folk flest» skulle fortsatt ha fruktskåler med glansbilder av frukt i bunnen, fiskeseriser med avbildninger av fisk og eller kaffeseriser med blomsterdekorer i alle tenkelige varianter.

Det gjaldt for alle de keramiske industribedrifter så å si over hele Europa at de produserte for flere smaksretninger i parallell. Men det er ikke vanskelig å se at Eystein Sandnes fikk et større rom for sitt syn på formgivning hos Porsgrund enn hos Stavangerflint. Likevel hadde han et godt og nært samarbeid med blant andre brukskunstneren Inger Waage, som nettopp i de årene Sandnes var ved Stavangerflint, utviklet sine mest kjente håndmalte dekorartikler og laget dekorer til seriser som nærmest representerte en motsats til det som Eystein Sandnes sto for hva gjelder farge- og dekoruttrykk. Inger Waages gjennombrudd skjedde på former som Thorbjørn Feyling og Eystein Sandnes hadde skapt. Det er ellers bevart en del signerte kunstobjekter av Eystein Sandnes i form av blant annet vaser og skåler og med spennende glasureksperimenter. Disse er kun sett i privat eie hos tidligere kolleger av Eystein Sandnes ved Stavangerflint. Han hadde en liten «krok» med dreieskive i formerverkstedet, hvor han ved anledning kunne utfolde seg som «fri» brukskunstner. Mye av det han skapte der ble nok først og fremst benyttet for material- og glasuretester, gaver og anledningsartikler. På tross av at han kun var ved Stavangerflint i to år, skulle hans former prege produksjonen i mange år etterpå, ikke minst gjaldt det formene «Utstein» og «Ledaal».

Eystein Sandnes er representert ved de norske kunstindustrimuseer i Oslo, Bergen og Trondheim og i en lang rekke utenlandske samlinger. Da Kåre Berven Fjeldsaa overtok som kunstnerisk leder ved Stavangerflint i 1958, var det tydelig at han viste stor respekt for det Eystein Sandnes hadde skapt – og videreførte mye av hans formspråk inn i 1960-tallets trender.

Kåre Berven Fjeldsaa (1918 – 1991), var født i Sandnes og fikk sin utdanning som keramiker ved Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo. Han ble regnet som en pioner som keramiker ved bruk av steingods – og hans arbeider oppnådde internasjonale utmerkelser, blant annet gullmedalje ved Milano-triennalen i 1954 og gullmedalje ved den internasjonale keramikktutstilling i Cannes i 1957. Han drev sitt eget keramikkkverksted i Oslo fra 1947 til 1957. Som tidligere nevnt ble stillingen som kunstnerisk leder ved Stavangerflint ledig da Eystein Sandnes i 1957 gikk over til Porsgrund. Fra 1958 var det Fjeldsaa som i media frontet Stavangerflints kunstneriske profil, ofte sammen med Inger Waage. Ved sammenslåingen av Stavangerflint AS og Figgjo Fajanse AS til Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS i 1968, flyttet Fjeldsaa med til Figgjo, hvor Ragnar Grimsrud

Kåre Berven Fjeldsaa var kunstnerisk leder ved Stavangerflint fra 1958 til 1968. Han overtok stillingen som kunstnerisk leder og produktutviklingssjef ved Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S i 1973, ved Ragnar Grimsruds fradtredelse ved oppnådd aldersgrense. De var begge internasjonalt anerkjente keramikere og designere. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

Brunette – et av Kåre Berven Fjeldsaas mange kjente og populære designere fra omkring 1960. Serviset finnes også i andre farger og kan settes sammen i ulike kombinasjoner.
Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

innehadde stillingen som kunstnerisk leder fram til sin fratredelse som pensjonist i 1973. I perioden 1973 – 1980 var Fjeldsaa sjefsdesigner ved Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS. Fra ca 1980 til 1985 arbeidet han som designer for Figgjo AS.

«– Det går nok to år fra en idé klekkes ut til varen kommer på markedet», sa Fjeldsaa til en avis i 1963. Han tenkte nok da først og fremst på serviser. Et servise besto av opptil 30 enkeltdeler, hver og én nøye gjennomtenkt med hensyn til bruksegenskaper, produksjons-tekniske krav og designerens krav til et resultat som i tillegg til å falle i publikums smak, også skulle tilfredsstillende hans egne krav til godt kunsthåndverk.

Det er vanskelig å sette Fjeldsaa i en bås som formgiver. Han arbeidet både i flint og steingods. Likevel gjør vi neppe ham eller andre noen stor urett om vi påstår at det var han som stod bak Stavangersflints satsing på serviser i steingods fra omkring 1960. Steingods defineres som en form for keramikk som består av flere typer leire og som blir brent i temperaturområdet 1200 -1300 grader celsius. Avhengig av råmaterialene blir godset brungult, grått eller relativt hvitt. Kontrollerte blandinger av leirer, feltspat, kvarts og med tilsats av knust skjerv ga en masse med god støpbarhet.²⁶ «Formen tar man ut av det stoff som man arbeider med og den prosess som man vet at stoffet skal igjennom. Derfor må steingods bli annerledes enn f. eks porselen», uttalte han til pressen.

Han ga form til serviset som fikk navnet «Chef» eller «Mesterkokken» et-

Kåre Berven Fjeldsaa (t.h.) ble kunstnerisk leder ved Stavangerflint i 1958 og innehadde i en periode denne stillingen også ved Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS. I midten designer Inger Waage og t.v. adm. dir. Sigurd Jensen. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

ter Inger Waages dekor. Han videreutviklet også former til serviset med navnet «Bambus» og andre ildfastserviser. Men han laget også serviser hvor han selv var ansvarlig for produktet slik det framstod i butikkene og på bordet: Serviset «Brunette» som også hadde en variant med navnet «Grønnette», og det ble også levert i en dyp blå farge, er eksempel på det. De ble laget både som te-, kaffe-, middags- og frokostservise med tilhørende deler i ildfast. Dekoren ligger i selve formen, hvor et diskret mønster i selve materialoverflaten, sammen med farge og glasur gir serviset dets karakteristiske særpreg. Det ble levert ensfarget eller i utgaver hvor f. eks lokk eller tefat var i en lysere farge, gjerne en lys oker. I det hele tatt er det mange av Kåre B. Fjeldsaas serviser som lett kan identifiseres ved småmønstrede relieffer i overflaten som danner bånd eller hele felt av korte eller lengre striper, trekanter og runde former. «Fortuna» og «Finse» er eksempler på serviser hvor steingodsets rustikke karakter er understreket med enkel borddekor. Dekoren «Blue Mountain» på modellen «Ledaal» i flint er tegnet av Fjeldsaa. Men de fleste serviser som Fjeldsaa ga form til, hadde dekorasjoner av Inger Waage. «Sera», «Norrøna», «Nordland», «Senja», «Kon Tiki» og «Pacific» er kjente og karakteristiske eksempler på dette.

Ellers skal det nevnes at Fjeldsaa lagde en serie med objekter både ved Stavangerflint og ved Figgjo som ble benyttet som gaver til besøkende eller forbindelser. Det er her tale om vaser og en serie figurer, gjerne av dyr, utført i steingods, ofte med en matt glasur. I overkant av tjue forskjellige er kjente hos samlere. Han laget også veggrelieffer i steingods for utsmykningsformål.

Vi vet ikke hvor stort handlingsrom Fjeldsaa hadde ved Stavangerflint og seinere ved Figgjo Fajanse – Stavangerflint til å følge sitt personlige «hjertespråk», slik Thorbjørn Feyling hadde uttrykt det ved begynnelsen av 1950-tallet. Smakspresset fra markedet og konkurrenter ble bare sterkere. Her spilte salgsleddene en viktig rolle. Grossister og forhandlere mente at de representerte sluttkundene. Deres oppfatninger ble ofte bestemmende for om en satsing fra fabrikken ble suksess eller fiasko. Derfor ser vi også en tendens til at designene blir mer og mer like de man finner ved konkurrerende bedrifter. Kanskje også mer forsiktige og konvensjonelle i sine uttrykk. Arabia og Rørstrand lagde på 1960 -1970 tallet serviser som i form, tekstur og dekor var påfallende like de som ble lagd i Norge. Kanskje kan man tale om tidstypiske trender som man fant igjen ved alle fabrikkene. Samtidig talte alle om å lage ting hvor nettopp designet skulle skille dem fra konkurrentene.

Direktør Sigurd Jensen uttrykte dette dilemmaet tydelig i et avisintervju så tidlig som i 1963, i forbindelse med Stavangerflints deltakelse på Hannovermessen, som den første bedrift fra et skandinavisk land: – «Designmessig prøver vi å finne linjer som ikke likner andre. Men problemene er mange. Vi skal søke å kombinere smak og behag med moderne design. Vi skal teknisk og kjemisk være på høyde med det beste i verden. Alt skal koordineres til en brukbar forretningsmessig basis». Innenfor en slik ramme var ikke det designmessige handlingsrommet noe som kom av seg selv. Å tilkjempe seg dette for en designer var lite realistisk og kunne føre til interne stridigheter.

Designerne på Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS hadde i disse årene svært krevende utfordringer. Det skulle gå mange tiår fra Jensens uttalelse falt til det

igjen ble lagt til rette for et designmessig handlingsrom ved norsk keramisk industri. Da ble produktutvikling og design etablert som et styrende parameter i konkurransen og i bedriftens økonomi *på linje med og overordnet* de tradisjonelle faktorene. Ja, man kan si det slik at uten et

Keramiker Inger Waage ble ansatt som leder av kunsthåndverkavdelingen i 1953. Hun kom til å bli en ledende kreativ kraft ved bedriften. Fra 1954 ledet hun sin egen «I.W. avdeling» for håndmalt kunstflint i tillegg til at hun laget oppdragsartikler, dekor til barneserviser, suvenirer og dekor til minst 25 serviser.

Foto: Fra Pål I. Waages privatalbum

For å dekke etterspørselen fra inn- og utland måtte Stavangerflint i 1954 opprette en egen malersal for håndmalt kunstflint. Inger Waage malte dekorene direkte på gjenstandene, og så var det opp til malerne å gjengi disse så nøyaktig som mulig. Det krevde både talent og øvelse. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

særpreget og kvalitetspreget design, var de andre faktorene uten særlig betydning. Kvalitet og produktivitet ble etter hvert stort sett «hyllevarer» i den globale konkurransen – det er designet som til slutt avgjør om en kontrakt går i boks eller ikke.

Inger Waage (1923 – 1995), ble ansatt som leder av brukskunstavdelingen da hun begynte ved Stavangerflint den 8. februar 1953. Fram til hun gikk av i 1979

hadde hun satt sitt preg på bedriftens kunstflint, serviser, barneserviser, souvenirartikler og anledningsartikler levert på bestilling. Hun ble født i Bergelandsgaten i Stavanger i 1923, vokste

Et lite utvalg av håndmalt kunstflint av Inger Waage fra 1950-tallet. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

I 1968 fusjonerte Stavangerflint AS og Figgjo Fajanse AS til et nytt selskap: Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS. Produksjonen fortsatte ved avdeling Hillevåg og avdeling Figgjo fram til 1979. Da ble avdeling Hillevåg nedlagt og selskapet skiftet navn til Figgjo AS. Bildet er fra et designermøte på Figgjo tidlig på 1970-tallet: Fra venstre: Ragnar Grimsrud, Inger Waage, Rolf Frøyland, Turi Gramstad Oliver, Kåre Berven Fjeldsaa, Torbjørn Larsen. Foran bordet: Jørg Løve-Nielsen og Nils Aa. Sivertsen. Foto: Fra Pål I. Waages privatalbum

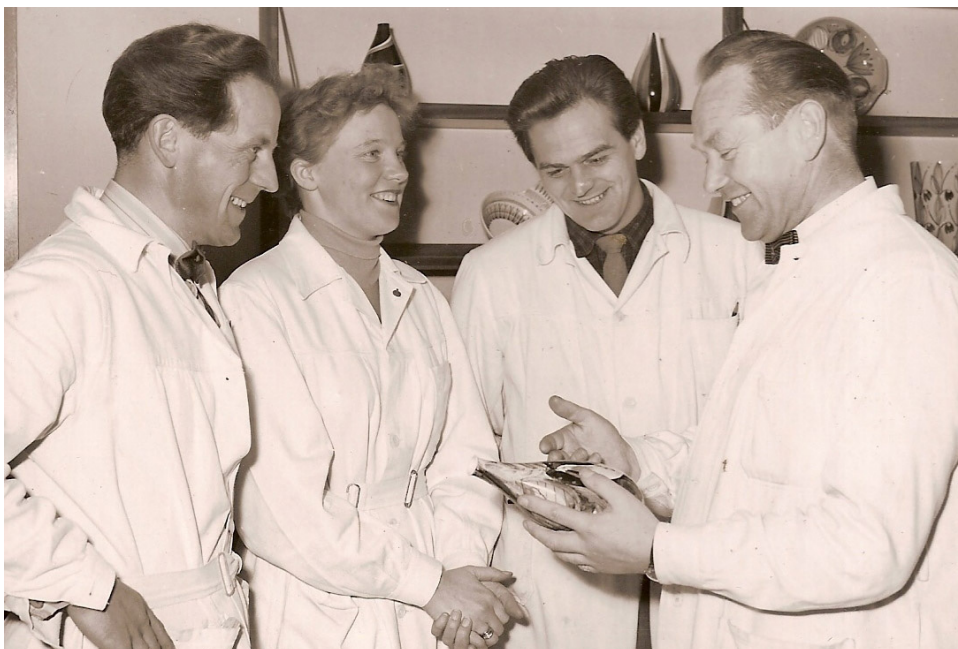
opp i Løkkeveien i Stavanger i eiendommen hvor hennes far, John Nielsen, drev møbelverksted og – forretning, og hun døde i Stavanger i 1995, 72 år gammel.

Hun utdannet seg til keramiker ved Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo 1943 -1946. Noen år drev hun keramikkverksted på Løkkeveien og i 1953 begynte hun som brukskunstner ved Stavangerflint i Kvaleberg. Det var direktør Trygve Brekkes ønske at bedriften i tillegg til produksjon av bruksprodukter i flint, også skulle ha et sortiment av kunstprodukter eller det som i andre

land kaller for «studio-produkter». Hun fikk sitt «atelier» i loftsetasjen i

Blant Inger Waages mest kjente bruksserviser er dekokoren til Flamingoserviset Bambus. Det er utstilt på Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design i den nymonterte samlingen som markerte 100-årsjubileet for unionsoppløsningen i 2005. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS.

De første driftsårene hadde Stavanger Fajansefabrikk kvalitetsproblemer med produksjonen. I 1952 var disse overvunnet og krav til design og dekor kom i fokus. Her er bedriftens kunstneriske team omkring 1955: Fra venstre modellør Stanley Salvesen, kunsthåndverker Inger Waage, kunstnerisk leder 1955 -1957 Eystein Sandnes og kunstnerisk leder fra 1949 til 1955, Thorbjørn Feyling. Både Salvesen, Inger Waage og Feyling var ansatte ved bedriften til den ble lagt ned i 1979. Foto: Fra Stavangerflints arkiv på Figgjo AS

administrasjonsbygningen, en tidligere tyskerbrakke som var blitt ombygd. Her hadde Inger Waage sitt virke i nesten tre tiår. Etter hvert som etterspørselen etter Inger Waages håndmalte arbeider økte, ble produksjonskapasiteten de første årene regulert ved at Inger Waage fikk disponere malere fra bedriftens «maler-sal» når behovet tilsa det. Hennes første faste assistent var Liv Egeland, g. Barkved. Fra 1954 kom det en egen «IW-avdeling», med opp til 10 assistenter som malte hennes håndmalte gjenstander etter hennes design. Store ordrer løp inn, blant annet en bestilling fra USA på 20.000 håndmalte skåler i 1955. Når man tenker på at hver enkelt gjenstand kunne ha fra 20 til 60 penselstrøk i mange farger, forundrer det ikke at det måtte mange dyktige malere til. I «IW-avdelingen» ble det produsert håndmalt kunstflint som for en stor del fant veien til Storbritannia og USA. Hennes ry og anerkjennelse i utlandet fra denne perioden kan beskrives med boken *Ceramics of the 1950s* av Graham McLaren, utgitt i 2003. I første kapittel beskriver han utviklingen i britisk keramikk og påpeker at den hentet mye inspirasjon fra Skandinavia og Italia. For å illustrere dette poenget starter boken med et stort fargebilde av et arbeid av Inger Waage, et håndmalt fat, fra ca. 1955 med motivet «Sebra». På grunn av internett er det oppstått et internasjonalt

marked for kjøp og salg av hennes produkter mellom samlere.

Inger Waages håndmalte produkter fra 1950-tallet vant stor popularitet. Hun hentet motiver fra plante- og dyreriket, som hun gjennom stilisering og abstrahering ga en særpreget form. Fargene kunne være preget av sterke kontraster, nærmest som hentet direkte fra fargehjulet. Men studerer man dem nærmere, ser man at de er nøye tilpasset i tone og fargetetthet. Hun skapte en oppsiktsvekkende serie med dekorarbeider som blant annet «Rød fisk», «Gul og blå fugl», «Hane med rød sol», «To sjiraffer», «Sebra», «Løpende hane», «Påfugl», «Kvinne med store øreringer» og rent abstrakte dekor. Strøkene er kraftige, nærmest «heftige», i sterk kontrast til hennes personlige vesen.

Det mest oppsiktsvekkende er kanskje at hver dekor ble utført på et uttall av former og i ulike størrelser. Det meste av hennes produksjon ble eksportert. I 1959 ble det innført tidsstudier også på håndmalte kunstprodukter.²⁷ Dette førte til en forenkling i designet, uten at det gikk ut over kvaliteten. Allerede i 1961 ga Inger Waage uttrykk for i et privatbrev at hun var sliten. Forholdene var ikke som før. Miljøet ble karakterisert som mannsdominert og hardt av informanter

Mot slutten av 50-tallet var etterkrigstidens mangelsamfunn avløst av konkurranse mellom produsentene av industrielle keramiske produkter. Her er Inger Waage (t.h) på demonstrasjonsbesøk i Christiania Glasmagasin i Oslo i 1958, sammen med sin assistent Liv Egeland, gift Barkved, som demonstrerer hvordan den håndmalte dekoren blir til. Det er ildfastserviset Bambus som skal markedsføres, formgitt av Eystein Sandnes og med dekor av Inger Waage. Foto: Fra Liv Barkveds privatalbum.

som forfatteren har snakket med. Det sosiale klimaet ved bedriften endret gradvis karakter, selv om Inger Waage likevel i mange år fortsatte å levere arbeider og dekorer. Hennes designer fra 1960-tallet, med motiver i kombinasjon av silketrykk og håndkolorering, regnes av mange som hennes aller beste. Hun deltok også i fabrikkens omfattende produksjon av tegnede souvenirartikler. Det finnes knapt en by eller severdighet i Norge og Danmark som ikke har sin souvenirplatte i Inger Waages karakteristiske strek og motivmessige frodighet. Også byer og steder i Sverige og USA har sine Inger Waage-artikler.

Inger Waage var en engasjert del av det kunstneriske teamet ved Stavangerflint og var den person, som sammen med de to direktørene i hennes arbeidsperiode og de tre kunstneriske ledere, oftest representerte bedriften i media. Hun var meget samvittighetsfull og produktiv og hadde et tett samarbeid med bedriftens tekniske stab for å utvikle farger og glasurer som kunne realisere hennes kunstneriske ideer. Da Stavangerflint i 1968 fusjonerte med Figgjo Fajanse, valgte hun å fortsette sitt arbeid ved avdelingen i Stavanger. Vi kjenner fra bilder at hun deltok på de fjortendaglige designmøtene ved Figgjo, slik hun alltid hadde gjort det ved Stavangerflint. Alle som arbeidet med formgivning og dekor befant seg i en situasjon hvor de skulle prestere stadig nye løsninger og ideer uten at det fantes objektive kriterier for hva man ville lykkes med i markedet til syvende og sist. For å kunne fungere med denne formen for usikkerhet over lang tid, var man avhengig av stimulas, ikke minst fra sine ledere. Trygve Brekke, Thorbjørn Feyling og Eystein Sandnes utgjorde slike stimulanter. Hun var også populær og respektert blant sine medarbeidere og kolleger i andre avdelinger.

Fra 1971 til 1979 fortsatte Inger Waage å arbeide med håndmalte bruks- og pyntegenstander. Hun hadde med seg en meget begavet assistent i Ingunn Kallander i denne perioden. De malte mye på bestilling, små serviser, kjøkkengjenstander og gave- og anledningsartikler. På mange måter kan man si at Inger Waage i mye av det hun lagde på denne tiden vendte tilbake til dekoruttrykk og koloritt som hentet elementer og impulser fra det hun laget som frittstående keramiker på Løkkeveien i Stavanger før hun startet ved Stavangerflint. Men hun fanget også opp tidstypiske trender som brøt med hennes tidligere stil. «Ton – ton» ble moderne, men hun benyttet fortsatt kontrastfarger, men med større bruk av blandingsfarger enn tidligere. Dersom det var tale om større serier eller bestillinger, ble gjerne en konturlinje trykket opp i silketrykk, men ellers er de fleste arbeidene av Inger Waage fra denne perioden rene håndmalte arbeider.

Da Stavangerflint i 1979 ble nedlagt, fikk hun, som alle andre ved bedriften, tilbud om arbeid ved Figgjo AS. Hun ble også tilbudt å fungere som konsulent. Dette takket hun nei til, og gikk ut av arbeidslivet, 57 år gammel. I direktør Jensens attest heter det blant annet: «Inger Waage er lett å samarbeide med, har et sympatisk og vennlig vesen, og kommer godt ut av det med alle sine kolleger. Hun har ved mange av sine reiser i inn- og utland kunnet orientere seg i bransje- og industriforhold ut fra sine designoppgaver, og har alltid vist åpenhet for nye

impulser og smaksretninger». Fra Trygve Brekke fikk hun en hilsen datert 18. januar 1980: «For pionerånd, innsatsvilje og godt samarbeide, hjertelig takk».

Kari Nyquist (f. 1918 i Oslo) Utdannet som keramiker ved Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo 1934 - 38. Nyquist hadde sitt eget keramikkerverksted i Oslo. Hun arbeidet for Stavangerflint som freelanser. Hun tegnet en serie platter som gikk under navnet «Blå serie». Den består av motivene «Lørdagsfrier», «Lørdagsjente», «St. Hans», «Huset», «Brud», «Brudgom», «Pike» og «Jegere» som ble produsert over mange år og oppnådde stor popularitet i Norge og i utlandet. Dekoren ble gjengitt etter hennes tegninger i silketrykk. Oftest i blått mot en bakgrunn i lys blå farge, men kjennes også med sort og rødt trykk. I tillegg deltok hun i den omfattende produksjonen av souvenirplatter for byer og steder i Norge, turistartikler med motiver fra sport, bl. a. «Golf» og «Ski» og bestillingsdekorer fra firmaer. I 1956 laget hun også dekor til et teservise i flint. Dette ble innkjøpt av Victoria og Albert Museum i London. I tillegg laget hun dekor til barneserviser, sigarettskrin, sigarett Holdere og askebegre.

Anne Lofthus (1932 – 2003), utdannet som keramiker ved keramikklinjen ved Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo 1954 – 1958. Etter utdannelsen arbeidet hun hos Jens von der Lippe, innen hun i 1959 ble ansatt som designer ved Stavangerflint, hvor hun var til august 1963. Hennes dekorer for Stavangerflint kjennetegnes blant annet av folkløriske motiver. Blant hennes mest kjente serier er «Stolt Margit» og «Folklore», men hun lagde også souvenirartikler, anledningsartikler og design til serviser. Etter årene i Stavanger flyttet hun tilbake til Telemark og videre til Valla i Hemnes i Nordland. Her arbeidet hun blant annet innen undervisning, men drev også som keramiker på fritidsbasis med eget verksted.

Turi Gramstad Oliver (f. 1938), kunsthåndverker og billedkunstner. Hun var ved Stavangerflint i årene 1955 -56, der hun hadde et nært samarbeid med Inger Waage. I årene 1957 - 58 utdannet hun seg som keramiker ved Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo, og deretter ved Kunsthåndverksskolen i Bergen til 1960. Mens hun studerte i Oslo bodde hun og praktiserte hos Kari Nyquist. Etter utdannelsen begynte hun som kunsthåndverker ved Figgjo Fajanse i 1960. Der ble hun til 1980 og er den enkeltperson, ved siden av sin «læremester», Ragnar Grimsrud, som i størst grad bidro til å sette Figgjos design på kartet i publikums bevissthet i den perioden hun var ved bedriften. Hennes dekorer er oftest i silketrykk, ofte med rikt detaljerte illustrasjoner med et episk innhold, i tillegg til stilens estetiske tilpasning til objektene. Også i det håndmalte seriset «Elvira» fikk hun demonstrert sine evner som nyskapende brukskunstner på toppnivå. Hun signerte sine arbeider «Turi» og er fortsatt den mest kjente formgiver fra det keramiske industrimiljøet i Rogaland fra den perioden hun var aktiv, om vi skal dømme etter «treffene» på internett. Etter fusjonen i 1968 lagde «Turi» også

mønstre til serviser som ble produsert ved avdelingen i Hillevåg under merkenavnet Stavangerflint, blant annet serviset «August».

Gro Pedersen Claussen (f.1941), ble utdannet som grafisk formgiver ved Stavanger yrkesskoler 1958 – 1961, arbeidet som formgiver ved Stavangerflint fra 1963 til 1967. De fleste av hennes dekorer er i flerfarget silketrykk, og seriene «Per Spelemann», «Ut etter øl» og «Mann og kone» på brikker, platter og krus er kjente objekter med Gros signatur. Etter tiden som designer hos Stavangerflint, gikk Gro Pedersen over i stilling som industridesigner ved Sandvika Veveri, hvor hun var i 29 år, innen veveriet ble nedlagt i 2006.

Andre kunstnere

Av andre fast ansatte designere ved Stavangerflint kjenner vi mange av arbeidene til Jonas Hinna og Nils Aa. Sivertsen. Også keramikeren Carl Olav Olsen og kunstmaleren Norvald Eide var ansatte ved bedriften. Ellef Grythe og Hugo Frank Wathne hadde også oppdrag ved bedriften, sistnevnte utførte sitt diplomarbeid der. Helgi Joensen, kjent for sine dekorarbeider i rustfritt materiale, arbeidet ved Stavangerflint fra 1964 til 1974, de siste årene som fabrikkssjef i Hillevåg.

Stavangerflint benyttet også eksterne, etablerte tegnere og kunstnere til å tegne dekorer: Kai Fjell, Kaare Espolin Johnson, Kjell Aukrust, Thorbjørn Egner,²⁸ Ridley Borchgrevink, Audun Hetland og Borghild Ruud er blant disse. Fabrikken ga også ut en dekorserie med motiver av Theodor Kittelsen. Det ble også produsert arbeider med dekorer av Bjørn Wiinblad, men dette var leieproduksjon for den danske keramiske bedriften Nymølle. Ellers er det ikke utenkelig at Stavangerflint, som de fleste i bransjen, plukket opp idéer fra andre fabriker i inn- og utland og laget produkter som det er usikkert at er designet ved bedriften. De ulike tidsperioder var preget av dominerende trender i publikums smak som «salget» sa at man måtte møte. Ellers vil man også se at designerne selv kunne legge seg så nært hverandre i uttrykk, at det i enkelte tilfeller kan være vanskelig, når signatur eller annen dokumentasjon ikke foreligger, å si med sikkerhet hvem som har laget hva.

I perioden mellom 1968 og 1979 fortsatte de to avdelingene innenfor Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S å stemple produktene med sine gamle merker eller spesialmerker med dekornavn og dekordesignerens signatur. Fra denne perioden finnes det mange eksempler på at de to avdelingene hadde et nært samarbeid om former og dekorer. Således finner vi objekter stemplet Figgjo som er dekorert av Inger Waage. Turi Oliver Gramstads servise «August» finnes både med Stavangerflint- og Figgjo stempel. Vi finner også barneserviser med hennes signatur. Serviset «Honey» er formgitt av Figgjos Jørg Løve-Nielsen, men med dekor av Inger Waage og stemplet Stavangerflint. Vi finner også mange serviser stemplet Stavangerflint som er signert Figgjos Rolf Frøyland, f. eks servise «Viola», «Flora», «June» og «Lilje».

Stavangerflints stempler

Fra 1949 til 1979 benyttet Stavanger Fajansfabrikk A/s og Stavangerflint A/S to hovedmerker for å identifisere produsenten på fabrikkens produkter. Det første merket besto av konturen av en terrin med bokstavene STAFAS plassert inni. Under stod det STAVANGERFLINT. Terrinen med STAFAS var bedriftens logo fram til navneskiftet i 1952, mens STAVANGERFLINT var betegnelsen på produktet. Vi kjenner dette merket med sort, grønt og blått trykk. Det finnes også en variant hvor tallet 52 er plassert nederst – det står for årstallet 1952.

Ved navneskiftet til Stavangerflint A/S i 1952 fikk bedriften ny logo, tegnet av reklamemannen August Jensen. Den var formet som en flintøks hvor bokstavene STAVANGERFLINT omkranset øksens skaft i en hesteskoform. Dette merket kjennes i en lang rekke varianter, hvor hovedformen er konstant, men hvor det er gjort ulike tillegg. Det kjennes også i flere farger. Fra 1953 til 1955 er det kjent med tallene 53, 54 og 55 plassert sentrert under merket. Det kjennes også i varianter hvor øksen er gjengitt med konturstrek eller hvor øksen er fylt med farge. I sjeldnere tilfeller er merket presset inn i selve godset, uten bruk av farge. To vanlige varianter skal nevnes i tillegg til disse: Under logoen finnes betegnelsen NORWAY i to ulike typografiske utforminger. Videre finnes en svært vanlig variant, hvor det ut for hver av bokstavene i STAVANGERFLINT (kjent fra S til I) er plassert en stjerne.²⁹ Stjernens plassering er en kode som erstatter angivelse av årstallet.

Koder i ulike løsninger er svært vanlige i forbindelse med produksjon av keramiske produkter og glass. Når kodene er kjente, kan de benyttes til å tidfeste produksjonsåret. For samlere og andre kan dette ha betydning i tilfeller hvor modeller ble produsert over flere år. Vanligvis ble objektene stemplet etter at de var brent første gang, før de gikk til bisklageret³⁰ for senere å bli påført dekor og glasur før annen brenning. For serviser kunne det da hende at det besto av varer med forskjellige produksjonsår. Kodene ble innført for å unngå at kundene skulle hefte seg opp i dette, men kunne ha betydning for registreringer og logistikken internt i bedriften.

Det er ikke kjent når Stavangerflint startet med koding av denne typen, men det har heller ikke så stor betydning. Etter kort tid ble det slurvet med bruk av stempler, slik at stempler som skulle vært benyttet kun et bestemt år, ble benyttet også seinere – og til og med erstattet når det var utslitt mange år etter at det skulle ha vært makulert. Det har altså eksistert en Stavangerflintkode, men den er glemt og ble ikke benyttet i praksis.³¹

Ut over dette grunnstemplet, ble det benyttet en lang rekke spesialstempler. Enkelte stempler anga at produktet var ildfast eller at det var sikkert for bruk i oppvaskmaskin. De vanligste spesialstempler var de som anga hvilken kunstner som hadde gitt dekoren til objektet. Også hver enkelt kunstner, som f. eks Inger Waage, hadde en rekke ulike utforminger av sine «stempelsignaturer». Enkelte serier fikk også sine egne stempler som anga kunstnerens og seriens navn. Påfallende er det at det var de som laget dekorene som fikk sine navn på produk-

«Stjernene» gjør seg klare for filmopptak i 1961. Vi kjenner igjen som nummer to fra venstre Helene Thu, Kjell Thu, Inger Waage og Kåre Berven Fjeldsaa helt til høyre. Foto fra Pål I. Waages arkiv.

tene – ikke de som hadde formgitt dem. For Inger Waages vedkommende ble de håndmalte produktene fra ca 1955 også påført med pensel to sifferer med bindestrek mellom, hvor det første anga modellen (formen) og det andre sifferet dekoren.

BBC – TV-filmen fra 1961

Fram til 1955 var det en heller liten andel av produksjonen fra de norske steintøyfabrikkene som gikk til eksport. Det som forekom var helst resultatet av forespørsler fra utlandet. Det ble heller ikke drevet aktivt eksportarbeid – de norske bedriftene hadde mere enn nok med å tilfredsstille den innenlandske etterspørsel. Dette skulle forandre seg raskt i løpet av siste halvdel av 1950-tallet. Og som vi allerede har sett: Den offentlige debatt om design og forbrukerens krav til noe mer enn produktenes tekniske kvalitet og pris førte til en større grad av markeds- og designbevissthet i bedriftene.

Et merkelig sammentreff førte til at Stavangerflint i 1961 fikk et team på besøk fra BBC som lagde en 22 minutter lang TV-film om bedriften.³² BBC viste den i 1962 og den ble solgt og vist i både Tyskland, Italia, Frankrike og USA. Programmet ble også tilbudt norsk TV, men der var man ikke interessert. Brekke forteller om dette i sin memoarbok, men forfatteren hadde før han leste boken, sett en notis i Stavanger Aftenblad fra 1961 om filmen. En mail til BBC ble be-

svart etter to timer. De lurte på om et program som inneholdt navnene Trygve Brekke, Inger Waage og Kåre Berven Fjeldsaa var den jeg var ute etter? Svaret tilbake var ja. Forutsetningen for å få en kopi av den var at jeg skulle benytte den til forskningsformål. Det kunne jeg bekrefte. Tre dager etter lå det en digitalisert DVD i postkassen med filmen. 22 minutter med designeren Inger Waage i hovedrollen og med gjennomgang av hele produksjonsprosessen, fra den første skisse av dekoren Chef eller Mesterkokken på norsk, til kvalitetskontroll og pakking. Filmen avsluttes med en bedre middag i «Den glade laks» på Sola Strandhotell, hvor kjente personligheter i dette hotellets historie og fra Stavangerflint deltar, og som avslutning: Styrkeprøven. Salgssjef Bjørnson slapp en asjett fra litt over bordhøyde og ned på gulvet. Det gikk utmerket, men om det måtte flere opptak til, forteller historien ikke!

Produsenten av filmen var BBC-reporteren Trevor Hill. På vei til Voss for å lage et program om norsk brunost, hadde han overnattet på Sola Strandhotell og sammen med sin kone hadde de beundret serviset de spiste på. «– Kan en norsk flintfabrikk være noe å se på for englendere, som selv lager så mye flint?» – spurte journalisten fra Stavanger Aftenblad og fikk til svar fra en erfaren reporter som hadde fartet både øst og vest for Mandalay: «– Ja, nettopp derfor. Personlig har jeg ikke sett maken til fabrikk, så lys og velorganisert, den er ideell for fjernsynsoptak. Kvaliteten av varene er førsteklasses. Og så beliggenheten da, hadde en slik bedrift vært slik plassert i England – eksempelvis i Lake District – ville det ha resultert i spørsmål i Parlamentet». ³³ På den tiden var Storbritannias industristrøk fortsatt preget av et nesten trøstesløst miljø, nedsotet etter kullbrenning. Filmen ble selvsagt en stor suksess også for Stavangerflint og førte til økende salg og eksport. Den var også med på å befeste designernes posisjon.

Sett med dagens øyne er den også kulturhistorisk verdifull fordi den dokumenterer selve produksjonsprosessen fra leire til det ferdig dekorerte produkt på en svært pedagogisk måte, slik det foregikk ved inngangen til 1960-tallet. Den har for øvrig en pussig regi, idet det var Inger Waage personlig som banket på direktør Brekkes kontordør, for å presentere sin nye dekoridé til serviset Chef. Deretter ble sjefdesigneren tilkalt for å si sin mening. Altså ikke helt etter læreboken i moderne ledelse, men scenen uttrykte kanskje hvilken enestående posisjon Inger Waage hadde opparbeidet seg.

Laboratoriet og teknisk ledelse

Tidligere teknisk sjef ved Figgjo, Steinar Lima, har fortalt at han i egenskap av sin stilling og mange tillitsverv i bransjens organisasjoner, hadde besøkt mange bedrifter i den bransjen han tilhørte. Det man *ser* ved slike besøk skiller seg ikke så mye fra bedrift til bedrift. Det han skulle *ønske* var at han fikk innsikt i bedriftenes «oppskrifter». Det kunne gjelde både masseblandinger, glasurer, fargeblandinger og andre tekniske forhold. Men disse ble behandlet av den enkelte bedrift som bedriftshemmeligheter. Derfor var det spennende for ham å besøke Stavangerflint ved fusjonen i 1968: Det han var mest interessert i var «oppskriftene», og

de fikk han naturligvis innsikt i. Akkurat dette husker også daværende laboratoriesjef ved Stavangerflint, Arne Emil Nilsen³⁴, svært godt. En av hans oppgaver var å holde «oppskriftene» unna utenforstående og konkurrenter. Derfor var det en spesiell opplevelse å utlevere dem til den tidligere konkurrenten Figgjo, selv om Nilsen de etterfølgende 11 år arbeidet for det sammenslåtte selskapet, med delt arbeidstid mellom Kvaleberg og Figgjo. I denne perioden, fram til fabrikken i Hillevåg ble nedlagt i 1979, var Steinar Lima hans overordnede, men da Lima hadde sitt arbeidssted på Figgjo, var Arne Nilsen den prosestetniske ansvarlige for fabrikken i Hillevåg.

Sammen deltok de i en rekke større utviklingsarbeider, også i NTNFinansierte arbeider, og samarbeidet med forskere bl.a. fra England. Det var også en stor oppgave å samkjøre de to fabrikker prosestetniske. Målsettingen var å kunne bytte halvfabrikata mellom fabrikkene, og å kunne produsere varer for hverandre. Her gjaldt det om å ta i bruk det beste fra begge fabrikker. Resultatet ble blant annet at anleggene for en stor del kjørte med de samme masseråvarer. Det ga betydelige innsparinger i pris og behov for sikkerhetslager. Der det ikke kunne benyttes samme råvarer, ble det valgt felles leverandører, og det ga også betydelige innsparinger, både i pris og i oppfølging fra leverandører.

Nilsen ble laboratoriesjef ved Stavangerflint i 1959, en stilling han innehadde til 1979. I laboratoriearbeidet inngikk også den daglige oppfølging av bedriftens produksjon med målinger, analyser og kvalitetskontroller. Sammen med andre fagavdelinger var laboratoriet også sentralt i selve produktutviklingen. Det var her det tekniske grunnlaget for innovasjonene skulle utvikles og testes. Ved fu-

Fra laboratoriet. Kjell Thu og Lise Hatløy f. Brekke. Foto fra Stavangerflints arkiver ved Figgjo AS.

sjonen ble disse funksjoner i all hovedsak flyttet til Figgjo hvor den nye sammenlåtte bedrift hadde stort utbytte av den kompetanse og utviklingserfaring som Stavangerflint var i besittelse av.

Stavangerflints første tekniske direktør var Trygve Brekke. Hans assistent var Kjell Thu, som da han hørte at det ble planlagt en fajansefabrikk i Hillevåg, reiste til Høgskolen i Englands keramikkhovedstad, Stoke-on-Trent, og utdannet seg til ingeniør. Han kom til daværende Stavanger Fajansefabrikk med ferske eksamenspapirer akkurat tidsnok til starten.

Thu fikk i oppdrag å bygge opp et egnet laboratorium, og ledet dette de første årene. Thu ansatte Torbjørn Larsen som laborant, Larsen ble siden Arne Emil Nilsens nære medarbeider gjennom 20 år.

Da Trygve Brekke ble bedriftens administrerende direktør på forsommeren 1949, hentet han inn dr. ing. Sigurd Keim som teknisk sjef. Keim kom opprinnelig fra Porsgrund Porselænsfabrik, men hadde flyttet til Portugal etter krigen. Kjell Thu fungerte da både som laboratoriesjef og assistent til Keim i produksjonen.

Kjell Thu ble bedriftens produksjonssjef da Arne Emil Nilsen ble laboratoriesjef. Sigurd Keim fortsatte som teknisk sjef inntil han pensjonerte seg. Helgi Joensen, som på dette tidspunkt var rasjonaliseringssjef, ble fabrikk-sjef og inngikk i det tekniske ledelsesteamet, men uten det overordnede tekniske ansvar som Keim hadde hatt. Da Joensen sluttet i 1973, ble Øistein Thorkildsen ny fabrikk-sjef fram til 1979.

Kjell Thu fortsatte til 1979 som produksjonssjef, og i praksis også som personalsjef. Etter at bedriften i Hillevåg ble nedlagt, ble Thu med til Figgjo sammen med flere andre sentrale medarbeidere. Her fungerte han som personalansvarlig inntil han ble pensjonist i 1992. Han hadde da tjenestegjort i tilsammen 53 år.

1963: Lederskifte. Sigurd Jensen overtar som direktør. Bransjens strukturutfordringer

Lederskriftet ved Stavangerflint kom overraskende på de fleste. Ny direktør ble egersunderen Sigurd Jensen (1919 -2000). Sigurd Jensen hadde vært merkantil leder og soussjef ved Stavangerflint siden starten, avbrutt av fire år som direktør hos Rieber & Søn i Bergen, og han kjente bedriften ut og inn. Brekke forteller i sin selvbiografiske beretning³⁵ at det var hans personlige ønske at han skulle etterfølges av Sigurd Jensen og at han selv ønsket å fortsette som styreleder. På denne måten får man et inntrykk av at Stavangerflint AS var et administrasjonsledet selskap. Men løsningen dekket også styrets ønsker. Brekke forteller selv at han var utslitt som daglig leder, men at han gjerne ville ha en hånd med på rattet når det gjaldt selskapets og industriens langsiktige utvikling og at han ellers kunne fungere som konsulent i detaljspørsmål. Løsningen ble imidlertid at Brekke fortsatte som arbeidende styreformann og med fast kontor på bedriften.

Jensen og Brekke hadde et felles ståsted i et kristent livssyn og det er ikke vanskelig å se at de med sin ulike yrkesbakgrunn utfylte hverandre i ledelsen av bedriften. I pressutklipp fra 1950-tallet opptrer de ofte sammen som parhes-

ter. Men som personlighetstyper var de nokså forskjellige. De hadde som nevnt også ulik faglig bakgrunn: Jensen var siviløkonom og oppnådde viktige verv i næringslivets organisasjoner, som Norsk Arbeidsgiverforening og i Eksportrådet. Brekke var ingeniør og med spesielle evner til å bygge lagånd og til å knytte kontakter.

Jensen kom til å spille viktige roller som pådriver i de prosesser som førte til konsentrasjon av den keramiske industri i Rogaland fram til fusjonen mellom Stavangerflint og Figgjo Fajanse i 1968 og videre utover på 1970-tallet fram til nedleggningen av fabrikken i Hillevåg. I 1964 forelå det et utspill fra Porsgrund om en «økonomisk integrering» av Porsgrund, Figgjo og Stavangerflint. Dette ble avvist av Stavangerflint. I 1965 kom det er nytt utspill fra Porsgrund, og hvor Sigurd Jensen var utsett til å bli administrerende direktør i et selskap som skulle omfatte Porsgrund, Stavangerflint og Figgjo, men heller ikke dette framstøtet hadde annen virkning enn at samtalene med Figgjo ble intensivert.

Under Sigurd Jensens ledelse oppnådde Stavangerflint en topp i eksportandel på nær 50 % – og i hans periode som leder lansertes karakteristiske, litt robuste serviser i steingods og sortimentet av ildfaste serviser ble videreutviklet. I spørsmål om form og design la han stor vekt på at utviklingen av serviser og dekorasjoner skulle være brede prosesser i bedriften hvor også andre enn designerne deltok. Han var nok mer en «trendfølger» enn en «trendskaper» i sitt fokus. Han kunne klippe fra utenlandske bransjeblader og sende klippene til designavdelingen med beskjed om at «dette må også vi ha». Det er lett å se at han derved kunne skape en følelse blant enkelte designerne av at de ble noe nedvurdert i forhold til den posisjon de hadde hatt tidligere. Da er det mer interessant å merke seg Figgjo-bokens merknad om at Stavanger bragte med seg til Figgjo en mer formell kultur hva gjaldt styremøter, protokoller og årsberetninger enn hva som hadde vært vanlig der. Det er nok Jensens fingeravtrykk vi her ser. Derfor kan den kritikk som Jensen og resten av ledelsen for Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS fikk av Hartmark IRAS i konsulentrapporten i 1978 for svak strategisk tenkning og mangelfulle koordinerings- og styringssystemer overraske. Det spør om ikke dette må skrives på konto for at det ikke var helt enkelt å være kaptein på en skute hvor også rederen sto om bord. Dem som kjente Jensen personlig kan ikke unngå å undres over konsulentrapportens negative beskrivelser av situasjonen. Var det noe som kjennetegnet Sigurd Jensen, var det nettopp fokus på strategi, marked, produktutvikling og økonomisk styring. At han ikke ble oppfattet av mange av sine medarbeidere som så lyttende og inkluderende som Trygve Brekke, var en annen sak. Det må også bemerkes, når det gjelder de sitater som er kjent fra Hartmark-IRAS rapporten, slik de er gjengitt i Figgjos jubileumsbok fra 2001, at de synes preget av konsulentsjargong som var typisk for tiden.

Fusjonen i 1968 – begynnelsen på slutten for flintfabrikken i Hillevåg?

I 1962 hadde Trygve Brekke hatt samtaler med Harald Lima, Figgjos hovedeier og styreleder, om nye strukturer for bransjen i Rogaland.³⁶ De to kjente hveran-

dre godt. Tidlig i planleggingen og oppbyggingen av Figgjo på 1940-tallet hadde Lima ønsket Brekke med på laget. Men Brekke hadde ikke tro på Figgjo-prosjektet den gang. Erttertiden skulle vise at her tok Brekke feil. Samtalene i 1962 ga ikke noe resultat, og heller ikke seinere sonderinger og forhandlinger. Senhøstes 1967 snudde situasjonen. Da ble eierne, bedriftsforsamlingene og styrene i de to bedriftene, Figgjo Fajanse A/S og Stavangerflint A/S, enige om å avvikle de to eksisterende selskapene og sammen danne et nytt selskap fra 1. januar 1968: Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S.³⁷

Alle mente at man var kommet fram til en god løsning og i media ble fusjonen omtalt i bare positive vendinger. Som kjent er det slik ved fusjoner at når eierne er blitt enige om bytteforholdet for aksjene, er det tre spørsmål som alltid gjenstår: Hvem skal bli sjef, hvor skal hovedkontoret ligge og hvem skal bli styreleder. I korthet kan man si at posisjonene ble fordelt slik at Stavangerflint fikk direktøren for det nye selskapet,³⁸ mens Figgjo fikk hovedkontoret, selv om det ble sagt utad at dette var midlertidig og skyldtes plassproblemer i Stavanger. Og navnet ble en løsning midt på treet: Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS. FF-logoen ble justert slik at den siste bokstaven kunne leses som en S. Figgjo fikk styrelederen, Stavangerflint nestlederen i styret.

Produksjonen fortsatte ved to sidestilte fabrikkbygg, avdeling Figgjo med 14 000 m² gulvflate og avdeling Stavanger med 14 000 m² gulvflate. Det man i ettertid kan undre seg over, er at de to avdelingene fortsatte å produsere sine produkter med de gamle varemerkene som var identiske med bedriftenes tidligere navn.

Harmoni på overflaten

To likeverdige konkurrenter hadde funnet en tilsynelatende salomonisk løsning for å møte tidens nye utfordringer – i bransjen og i næringslivet generelt. På viktige områder utfylte de to bedriftene hverandre. Men bakgrunnsteppet var fortsatt preget av bekymring.

I styrets beretning for 1973, halvveis i løpet mellom fusjonen og nedlegging av avdelingen i Stavanger, heter det: «Året 1973 har vært et tilfredsstillende år for bedriften, dette på tross av usikre forhold både hjemme og ute med en uvanlig sterk lønns- og prisstigning. – Den totale omsetning steg til kr 28,7 mill., som er en økning på 15 % fra i fjor. Eksporten økte med 19 %, og utgjør ca 41 % av totalomsetningen. – Det har således vært en gledelig utvikling under vanskelige forhold». Hva besto så de vanskelige forhold i? Handelsavtalen med EF var på plass og innebar økt import av industrielle keramiske produkter til Norge. Arbeidsmarkedet ble etter hvert anstrengt i regionen, oljeindustrien og dens følgenæringer konkurrerte ut den tradisjonelle industri på arbeidslønninger. Særlig merkbart var dette i Stavanger. 1970-tallet skulle føre til mange bedriftsnedleggelser. Både bedrifter med lange historiske røtter i sine lokalsamfunn og nyere bedrifter etablert av dyktige gründere i varemangelens første etterkrigsår, skulle kjempe for sine liv, og noen måtte gi tapt. Oljealderen hadde sin pris. Den ga

På dette bildet fra tidlig 1970-tall er konsernledelsen og lederne ved de to fabrikkene til Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS samlet til et faglig oppsummeringsmøte på Sola i anledning besøk av en spesialist på produksjon av keramikk, D. Sc., M. Sc., Ph.D., W.L. German. Fra venstre: Kjell Thu, Arne Emil Nilsen, Ragnar Grimrud, Sigurd Jensen, Kåre B. Fjeldsaa, Elvor Berge, Steinar Lima, Finn Fuglestad, Hans Lima, Dr. German, Helgi Joensen og Leiv Haugland. Foto: Arne Emil Nilsens privatalbum.

ungdommen nye muligheter, men for den etablerte industriarbeidergenerasjon kunne den ramme hardt. I 1975 var produksjon av egne varer ved Egersunds Fayancefabrik opphørt, gjennom salg av bedriften til utenlandske eiere. Bedriften ble nedlagt i 1979.

Lang dags ferd mot nedlegging i Hillevåg

Stavangerflint hadde, i likhet med konkurrenten Figgjo Fajanse AS, vært forutseende og var tidlig ute og bygde opp en lønnsom markedsposisjon i storholdnings- og hotellmarkedet. Men produksjonen til privatmarkedet, med altfor mange former og dekorer, trakk driftsresultatet ned. Situasjonen kunne minne mye om den ved Porsgrunds Porselænsfabrik. Selve porselensproduksjonen til privatmarkedet gikk med tap, men produksjon av sanitærporselen ga god fortjeneste og sørget for at selskapet likevel fikk overskudd.³⁹ Det hjalp ikke hvor mye man rasjonaliserte, i Norge steg kostnadene samtidig som lavprisimporten økte.

Ved overføring av storhusholdningsproduksjonen til avdelingen på Figgjo, satt stavangeravdelingen tilbake med de markeder og produkter som ga lavest lønnsomhet og som på grunn av billigimport hadde prognosene imot seg.⁴⁰ Negativt for Hillevåg var det også at den kunstneriske ledelse ble lagt til Figgjo. Den høyt anerkjente keramikeren Ragnar Grimsrud (1908 – 1988) ble både kunstnerisk leder og produktutviklingssjef for begge fabrikkene til han gikk av for aldersgrensen i 1973 og ble avløst av Kåre Berven Fjeldsaa. Men Grimsrud fortsatte som formgiver for bedriften til 1985. Regnskapstallene ved Stavangerflint ble rødere og rødere.⁴¹ Utover på 1970-tallet var det var ikke vanskelig å se hvilken vei det bar for avdelingen i Hillevåg, selv om den økonomiske utviklingen for hver av avdelingene ikke ble utbasunert. Konsernet gikk i pluss, selv om avkastningen ikke var særlig høy. Limafamilien satt med den dominerende eierposten og de tenkte lengre enn på det enkelte års avkastning. Som eiere var de villige til å ta kostnadene og risikoen ved å la bedriften tenke nytt.

Styrt avvikling?

På 1970-tallet slet mange Rogalandsbedrifter med å overleve. I 1979 var turen kommet til flintfabrikken i Hillevåg. Tretti år etter at bedriften hadde startet produksjonen og raskt utviklet seg til en mønsterbedrift, ble den nedlagt. Eiendommene i Hillevåg ble solgt. All produksjon ble samlet på Figgjo og bedriften skiftet navn fra Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS til Figgjo AS. Bedriftsnedleggelse kan ofte skape bitterhet hos dem som rammes.

Et konsulentselskap, Hartmark IRAS, pekte på at ledelsen ved bedriften Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS hadde mislyktes med å samordne virksomheten ved de to fabrikanleggene.⁴² Men var det egentlig plass i markedet for begge bedriftene? Framstøt fra Porsgrund midt på 1970-tallet og utviklingen i Egersund viste at bransjen var i en strukturkrise og ropte på løsninger som innebar ytterligere konsentrasjon. På 1970-tallet så direktør Sigurd Jensen gjerne en løsning med fusjon mellom Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS og Porsgrunds Porselænsfabrik AS. Men storeier og styreleder Harald Lima ved Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS ante tegningen. Resultatet kunne blitt slutten på all industriell keramikproduksjon i Rogaland, fryktet han og satte foten ned.

Etter fusjonen i 1968 fant det sted en viss kompetanseoverføring fra Hillevåg til Figgjo, både innenfor teknologi, produktutvikling, design og innenfor det området som i dag kalles for HMS, Helse- miljø og sikkerhet. Mer formelle ledelses- og styringssystemer ble også innført ved Figgjo. Mønsteranlegget i Hillevåg derimot forfalt etter hvert, vedlikeholdet opphørte, strukturene som hadde skapt en arbeidsplass med trivsel og samhold fortsatte å forvitte. Nedleggelsen i Hillevåg kom ikke som noen stor overraskelse på de ansatte der, selv om fagforeningsledelsen utbasunerte at den følte seg lurt og la ned sine styreverv i protest. Til ingen nytte.⁴³

Noen var skeptiske til valget av fabrikanlegget på Figgjo som det som skulle videreføres. Et avgjørende moment for eierne var det nok at de fikk 11,5 mil-

ljoner kroner for den verdifulle eiendommen i Hillevåg. En slik pris ville man neppe oppnådd for anlegget på Figgjo på den tiden. I dag er det få, om noen, som betviler at nedleggningen av avdelingen i Hillevåg var en riktig beslutning på det tidspunktet den ble tatt. Fusjonen i 1968 hadde hatt som formål å styrke den nye bedriftens konkurransekraft. De første årene fikk man en viss uttelling, men utviklingen i siste halvdel av 1970-tallet viste at resultatene ikke var tilstrekkelige for at bedriften kunne overleve på lang sikt med to avdelinger. Ledelsen lyktes kanskje heller ikke å skape den samordning og fellesskap som måtte til.

Da Stavangerflint startet i 1949, var det ca. 230 ansatte ved bedriften. I tråd med produksjonsutviklingen økte antallet ansatte utover på 1950-tallet til omkring 270. Deretter gikk bedriften inn i en fase med teknologiutvikling og rasjonalisering. Med en bemanning i 1968 på omkring 230 var produksjonen oppe i ca. 70.000 gjenstander pr uke. Ved avslutningen i 1979 var antallet ansatte i Hillevåg redusert til i underkant av 150, men med betydelig større produksjon enn ved starten.

2001: Jubileumbok som retusjerte bort deler av bedriftens historiske røtter

Figgjo AS (eller rettere sagt avdelingen på Figgjo) oppfattet seg som seierherren i de strukturprosesser i bransjen i Rogaland som hadde startet med sonderingene i 1962 og som kulminerte i 1979 med nedleggelsen av fabrikkene i Egersund og Stavanger. «Figgjo blir vinneren» skrev journalist Ulf-E. Rosenberg i ingressen til et avsnitt i Figgjos jubileumbok i 2001, selv om han i teksten for øvrig gir et mer nyansert bilde av strukturprosessene i bransjen som ikke direkte underbygger dette. For ledelsen av Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S var det heller et nederlag at den ikke lyktes i å beholde begge produksjonsanleggene.⁴⁴ Porsgrunds Porselænsfabrik hadde over flere år vært inne i kabalene som ble

lagt i konsulentselskaper, på styremøter og i mer uformelle fora for å finne fram til en bærekraftig nasjonal struktur i bransjen – uten resultater. Også etter 1979 spøkte Porsgrunds Porselænsfabriks

Denne terrinen ble laget til minne om Stavanger Fajansefabrikks første ordinære produksjon i september 1949. Den har tilhørt bedriftens første styreleder, meieribestyrer Karl Skjæveland, Klepp. Skjæveland var styreleder fra 1946 til 1963.

Exit. Den siste asjett ble produsert i Hillevåg fredag den 21. september 1979. Den er blitt bevart av Einar Haga. Foto: Jan Gjerde

eiere og utlendinger i kullissene noen år, men Figgjo AS valgte å stå alene med lokalt eierskap. Så seint som i 1991 avviste direktør Hallvard Ween framstøt fra utenlandske interessenter. Men det er en annen historie som er godt dekket i boken om Figgjo fra 2001.

Suksess med bismak

Flintfabrikken i Hillevåg var definitivt blitt historie i 1979. Det gikk ikke lang tid før gravemaskiner raserte de bygninger som kjøperen av anlegget, Felleskjøpet Rogaland Agder, ikke hadde bruk for eller hvor de ønsket å bygge nytt. Etter mange etterfølgende år med uro og dragkamper omkring eierskap, ledelse og markedsstrategi, kunne Figgjo AS etter hvert levere resultater, både produksjonsmessig, kvalitetsmessig og økonomisk. Ikke minst beslutningen under Hallvard Weens direktørperiode om å prioritere storhusholdningsmarkedet var dristig og risikabel. Alvorlige markedsmessige og økonomiske tilbakeslag ble overvunnet. Figgjo AS er blitt verdensledende innfor sitt segment: Storkjøkkenmarkedet. Bedriften har vunnet prestisjetunge priser som Merket for God Design og Hedersprisen for God Design. Stikk i strid med dystre spådommer og mange skeptiske, potensielle investorer, har kombinasjonen av kompetent eierskap, dyktig ledelse, konsentrasjon av sortimentet og marked, og ikke minst – satsing på design – gitt en levedyktig bedrift som hevder seg godt i den globale konkurransen. Aktivt eierskap er også en del av historien. Resultatene er imponerende.

Skåret i gleden er at Stavangerflints historie fram til fusjonen og seinere fram til nedleggingen ikke ble skrevet og at kildegrunnet i det store og hele trolig har gått tapt. Dette er ikke spesielt for Stavangerflint. Mange bedrifter har ved arkiver, samlinger og jubileer sørget for at bedriftshistorien er blitt godt bevart og formidlet, men dette er ikke hovedregelen. Svært mye næringslivshistorie er gått tapt for ettertiden, fordi man i samtiden ikke tenkte at dette var viktig for ettertiden. Stavangerflint er altså et eksempel på den sistnevnte gruppe av bedrifter. Fragmenter av kilder kan gjenfinnes i materiale som er bevart på Figgjo AS, og fortsatt finnes informanter, bevarte dokumenter, foto, avisutklipp, og ikke

minst gjenstander, som gjør det mulig, til en viss grad, å skrive en fortelling om Stavangerflints historie. Stavangerflint A/S var ved sin start og utover på 1950-60 tallet en identitetsskapende bedrift for Stavanger, som byens myndigheter likte å vise fram som en mønsterbedrift. Figgjo A/S er en fortsettelse av Stavangerflint AS/Stavanger Fajansefabrikk A/s og av Figgjo Fajanse AS /Figgjo Kraftselskap AS. Begge bedrifter er stolte industrieventyr i Rogaland, begge med storhetstid i perioden fra etterkrigstidens mangelsamfunn til oljeeventyret satte sitt preg på samfunnet og næringslivet.

Bedriftshistorie – kulturhistorie

Egersund Potteri, seinere Egersunds Fayancefabrik og A/S Egersunds Fayancefabriks Co, ble etablert i 1847, oppkjøpt av Porsgrunds Porselænsfabrik AS i 1967, videresolgt til Arabia-Rørstand i 1975. Nedlagt i 1979. Den første utstilling av bedriftens historiske produkter ble avholdt i 1952. I Eigersund har det vært og er flere mindre keramiske virksomheter som har sitt utspring i miljøet ved Egersund Fayancefabrik. Fajansemuseet i Egersund (Egersund Fayancemuseum) er faglig underlagt Dalane Folkemuseum og har siden slutten av 1980-tallet vist en representativ utstilling av bedriftens produkter og historisk materiell knyttet til bedriften i leide lokaler på Eie utenfor Egersund sentrum. Det skal flytte til Egersund sentrum i løpet av 2007 i bedriftens opprinnelige lokaler.

I mellomkrigstiden kom halvparten av all norsk keramikk fra Sandnes. Pottemakerfaget har lange tradisjoner i byen og som fortsatt holdes i hevd av håndverksbedrifter. Gann-Graveren (Ganns Potteri og Teglverk AS og Graverens Teglverk AS fusjonerte i 1976) ble kjent over hele landet som produsent av bruks- og pyntegjenstander. Keramikkproduksjonen varte til 1994. Teglverks- og potteribedriftene i Sandnes har overlatt sine arkiver, produksjonsutstyr og samlinger til Jærmuseet. Deler av dette er utstilt i museets avdeling i Sandnes. Arkivene omfatter Hana- og Holmens Potterier, Sandnes, 1865 – 1932, Ganns Potteri- og Teglverk, Sandnes, 1874 – 1975 - Graverens Teglverk, Sandnes, 1901 – 1975 og A/S Gann Graveren, Sandnes, 1961 – 1994.

Figgjo AS åpnet i 1991 et eget bedriftsmuseum som kunne blitt en attraksjon på linje med Fajansemuseet i Egersund. Bedriftsmuseet er siden blitt redusert til visning av noen få objekter i et mindre areal i bedriftens fabrikkutsalg og utstillingen omfatter kun objekter fra produksjonen ved fabrikk og avdelingen på Figgjo. Fragmenter av Stavangerflints historie er trygt oppbevart i trekasser på Figgjo, men materialet er ikke registrert, arkivmessig ordnet eller faghistorisk gjennomgått. Utfordringen går derfor både til Figgjo AS og til regionens museale institusjoner: Stavangerflint trenger sin historie og vi, regionens innbyggere som er interessert i næringshistorie, trenger en samlet framstilling av Figgjo AS, bedriftens utvikling og den røtter.

En viktig kilde til informasjon om hva som ble produsert ved industribedrifter for keramiske produkter som eksisterte i Rogaland er auksjonssteder på Internett og forretninger som har gjenstander fra bedriftene i sitt sortiment. Brukt- og

antikvitetsforretninger har ofte godt utvalg, også av signerte produkter i keramikk, fajanse, flint og porselen. Eldre produkter fra Egersund har lenge vært attraktive samlerobjekter, nå kommer både keramikk fra Sandnes og fajanse/flint fra Figgjo og Stavangerflint etter. Signerte arbeider av Turi Gramstad Oliver, Kari Nyquist, Gro Pedersen Claussen, Anne Lofthus og Inger Waage er blant dem det er stor samlerinteresse for, både nasjonalt og internasjonalt. På denne måten utgjør samlere en viktig kilde til kunnskap. Fordi mange av disse produktene ble eksportert, finnes de som samleobjekter også på utenlandske og internasjonale nettauksjonssteder. For Stavangerflints vedkommende kan vi si at bedriften lever et liv i cyberspace – nær tretti år etter at bedriften ble nedlagt.

Forfatterens etterord

Denne artikkelen er blitt til ved at forfatteren har benyttet tid til å søke, oppsøke, registrere og forholde seg til kilder som bortsett fra to, ikke befinner seg i offentlig forvaltning, herunder over 40 informanter. Ikke minst informantene har vært helt avgjørende for resultatet med hensyn til faktainformasjon. Sannsynligvis finnes det flere relevante kilder og kildemateriale som forfatteren ikke kjenner til og som ikke har gått tapt. Derfor er det både forfatterens og publisistens ønske at de som leser denne artikkelen og som har momenter i form av rettelser, kommentarer og tilføyelser, gir seg til kjenne. Forfatterens e-post-adresse er: jangjerd@online.no

Kilder

- Ulf-E. Rosenberg og redaksjonskomité: «Figgjo – Formet av entusiasme gjennom 60 år», Utgitt av Figgjo AS 2001.
- Trygve Brekkes memoarer, «Alt til sin tid», ført i pennen av Jostein Berglyd og med forord av Konrad B. Knutsen. 1993.
- Hillevåg, Marit Karin Alsvik og Jan Alsvik, Hafrsfjord Forlag, 1993.
- Keramikeren Ragnar Grimsrud, av Ivar Stranger, utgitt av Rogaland Kunstnersenter, 1991.
- Ceramics of the 1950s, Graham McLaren, The Shire Book, 2003.
- Katalogen til Nasjonalmuseets utstilling: "Design & Kunsthåndverk 1905-2005", Oslo 2005.
- 33 brukskunstnere, utgitt av Forlaget Bonytt ca 1960, en presentasjon av tidens toneangivende brukskunstnere, de fleste med tilknytning til industriell serietilvirkning.
- Astrid Olsen/Rolf Simeon Andersen: Moderne antikviteter, Lunde Forlag 2000.
- Kjetil Fallan: The *Realpolitik* of the Artificial. Norwegian Industrial Design and International Trade in the 1960s. (udatert dokument) utgitt ved NTNU.
- Kjetil Fallan: Figgjo A/S – en identitetshistorie, PP-presentasjon 2004.
- Trygve Ask: God norsk design. Konstitueringen av industrideign som profesjon i Norge. Arkitekturhøgskolen i Oslo 2004.
- Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S: Beretning og regnskap for 1973.
- Styreprotokollene til Stavanger Fajansarbeiderforening 1949 - 1977, Arbeiderbevegelsens Arkiv i Rogaland/Statsarkivet i Stavanger.
- Referater fra Museumskomiteen ved Figgjo 1989 – 1991.
- TV-filmen «What's Cooking», BBC Motion Gallery, produsert 1961, vist 1962.
- Informasjonsfilmen "Bord dekk deg", 1966.
- Produksjonsdetaljer fra Figgjo Fajanse – Stavangerflint, av laboratoriesjef Arne E. Nilsen, publisert i 1978 av Glass- og keramisk Industris Arbeidsgiverforening.
- Dokumenter og bilder fra Pål I Waages privatarkiv.
- Avis-, ukeblad- og tidsskriftartikler fra 1946 til 1979.
- Kildemateriale som er bevart i kasser på Figgjo: Fotos, presseklipp, prislister, vareprøver, designutkast m.m.⁴⁵
- Bevart materiale og personlige beretninger fra Trygve Brekkes etterslekt, ansatte ved Stavangerflint og deres etterslekt, herunder fotos fra private album, dokumenter og objekter fra Stavangerflints produksjon. Ved intervjuer er det ikke tatt lydopptak, kun notater ved forfatteren. Enkelte informanter har bidratt med utdypende informasjon pr. epost eller telefonisk.
- Sune Riishede: Stilhistoriske vurderinger vedrørende Inger Waage og et utvalg av hennes samtidige innen keramisk produksjon og dekor. Formidlet til forfatteren pr e-post.
- Arkivopplysninger fra Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design.
- Søk på internett har gitt omfattende informasjon om Stavangerflints og Figgjos produkter og designere.

Jeg takker tekstens «lesere», et utvalg av kjennere av hele eller deler av de temaer som den dekker, for deres velvillige medvirkning.

Noter

- 1 Det nærmeste vi kommer en samlet framstilling er Jostein Berglyd, Alt har sin tid, Trygve Brekke ser tilbake, Stavanger 1993, side 56 f. Privattrykk.
- 2 Det har ikke lyktes forfatteren å få tilgjengelighet til Stavangerflints styreprotokoller fordi de ikke kan gjenfinnes.
- 3 Oddvar Lavold: Til bondens beste gjennom 100 år. Felleskjøpet på Sør-Vestlandet 1899-1999, Felleskjøpet Rogaland Agder, 1999.
- 4 Treffene gjelder i hovedsak produkter fra bedriftens trettiårige virketid som nå frambyes på internettauksjoner til samlere.
- 5 Jostein Berglyd, op.cit.
- 6 Ikke alle i faget er enig med Brekke i denne formuleringen, i praksis avgrenses bruken av ordet keramikk til pynte- og bruksgjenstander basert på blant annet leire som råstoff.
- 7 Brekke forteller til Berglyd, op.cit. at han selv reiste rundt i fylket og tegnet aksjer. I denne forbindelse spilte det en rolle at hans far var den kjente døvepresten Mauritz Andreas Brekke, som før han ble døveprest hadde sin bakgrunn fra Stavanger Indremisjon og at hans svigerfar var overlege P. K. Pedersen, en pådriver i etableringen av Rogaland sykehus.
- 8 Salvesen fikk også medalje for lang og tro tjeneste i 1976, men det var fordi han kom til Stavangerflint fra stilling hos Figgjo Fajanse, hvor han hadde startet i 1946.
- 9 Berglyd, op.cit.
- 10 Reportasje i Dagbladet 1952.
- 11 Berglyd: Op.cit.
- 12 Andre av de ansatte i ledende fagstillinger hadde sin utdanning i Stoke-on-Trent, Staffordshire, England, enten som studenter ved den tekniske høyskolens college for keramikk, eller som hospitanter ved en av de 300 steintøybedrifter som fantes der på den tiden.
- 13 Opplyst av laboratoriesjef ved Stavangerflint, Arne Emil Nilsen.
- 14 Thias Echhoff ved Porsgrunds Porselænsfabrik hadde den 14. september 1953 en stor polemisk artikkel i Dagbladet Rogaland hvor han argumenterte for forskjellene mellom de forskjellige typer keramiske produkter: Der skriver han: «Stentøy eller flint og fajanse er stort sett bare forskjellige navn på samme vare. Noen fabrikker kaller sine varer for flint fordi navnet har god klang. Porselenet skiller seg ut fra lertøyet og stentøyet ved at godset ikke er porøst. Det er brent så høyt at de bitte små kornene godset består av er smeltet sammen til en tett, glassaktig masse».
- 15 Mange informanter har bekreftet at det på faglig nivå var et godt samarbeid mellom de keramiske industribedrifter i Rogaland.
- 16 Bedriften ble etablert i 1759 og er en av få av de større britiske bedrifter innen den keramiske industri som har overlevd bransjens omstruktureringer og møtet med globaliseringen. Den regnes som en av Storbritannias mest moderne bedrifter i bransjen.
- 17 Opplyst av laboratoriesjef Arne Emil Nilsen i samtale med forfatteren 04.12.06.
- 18 Tidligere teknisk sjef ved Figgjo, Steinar Lima, har opplyst til forfatteren i samtale 19.09.07 at man ved Figgjo ikke kom til å satse på ildfast-produkter i samme grad som ved Stavangerflint, fordi man erfarte at kvaliteten ikke alltid svarte til forbrukerens forventninger.
- 19 Berglyd, op.cit.
- 20 Opplyst av Einar Haga i e-post 15.08.07.

- 21 Protokollene til Stavanger Fajansearbeiderforening tilhører Arbeiderbevegelsens arkiv i Rogaland og er oppbevart i Statsarkivet i Stavanger.
- 22 Saken gjenfinnes i foreningsprotokollen for 1950 og bekrefte av informanter.
- 23 Ulf-E Rosenberg, Figgjo formet av entusiasme gjennom 60 år, Figgjo AS 2001, s 64
- 24 Gulliksen var Brekkes sousjef og stedfortreder i en periode omkring 1960.
- 25 Utstillingskatalogen til Nasjonalmuseets utstilling «Design & Håndverk 1905 -2005».
- 26 Produksjonsdetaljer fra Figgjo Fajanse – Stavangerflint, av laboratoriesjef Arne E. Nilsen, publisert i 1978 av Glass- og keramisk Industris Arbeidsgiverforening.
- 27 En informant har fortalt at nyheten om dette førte til at det var første og eneste gang hun opplevde Inger Waage som «sint».
- 28 Egners motiver er fortsatt i produksjon ved Figgjo AS. (Forfatterens observasjon oktober 2007)
- 29 Det er ikke kjent når dette startet, men det må ha skjedd etter 1955, og sannsynligvis før 1960.
- 30 Bisk er en fornorsket betegnelse for bisque, som betyr kjeks, og som beskriver produktene tørre og porøse karakter etter første gangs brenning.
- 31 Opplyst i e-post av Arne Emil Nilsen 31. oktober 2007. Til grunn for Nilsens opplysninger ligger også samtale med Asbjørn Andersen som i en periode hadde vært formann for ferdigvaresorteringen.
- 32 Den inngikk i en TV-serie som het «What's Cooking».
- 33 Stavanger Aftenblad nr 189, august 1961.
- 34 Arne Emil Nilsen studerte ved North Staffordshire College of Technology i perioden 1956 -1959 og har en Diploma eksamen i Ceramics (Dip.Ceram). Han ble i 1970 opptatt som Licentiate medlem av det engelske Institute of Ceramics.
- 35 Berglyd, op.cit
- 36 Rosenberg, op.cit.
- 37 «Forhandlingsutvalget» mellom de to bedriftene besto av Sigurd Jensen, Steinar Lima og Hans Lima. Harald Lima var på dette tidspunktet svekket av sykdom. Fortalt av Sigurd Lima til forfatteren 19.09.07,
- 38 Det var imidlertid Harald Lima som stilte som betingelse at Jensen skulle bli direktør. Fortalt av Sigurd Lima til forfatteren 19.09.07.
- 39 Rosenberg, op.cit.
- 40 Denne analysen må sees i lys av forholdene på 1970-tallet. Stavangerflint skulle som kompensasjon for tapet av «hvitevarene» konsentrere seg om produkter med fargeglasurer, og det ble investert for å styrke bedriftens produksjon for dette formålet. Opplyst av Steinar Lima i samtale med forfatteren.
- 41 En faktor som er vanskelig å dokumentere, men som i følge informanter også spilte inn, var at avdelingen i Hillevåg rett og slett fikk problemer med selge inn sin produksjon til grossistledet. Fabrikken hadde bygd opp et lager av de varene den satset på og kunne risikere å bli sittende med dette om den ikke traff markedet.
- 42 Rosenberg, op.cit.
- 43 Flere informanter og presseklipp
- 44 På 1970-tallet og utover på 1980-tallet var det fortsatt nokså vanlig å ta «samfunnsmessige» hensyn ved fare for bedriftsnedleggelse. Forfatterens personlige merknad.
- 45 To uhengige informanter har opplyst at modellør Stanley Salvesen, da han skjønnte at det gikk mot nedlegging i Stavanger, begynte å ta vare på dokumenter og gjenstander fra Stavangerflints og stavangeravdelingens historie. Dette ble samlet på et loftsrom i fabrikken, hvor Salvesen hadde sitt kontor i nærheten. Beskrivelsen av det han samlet sammen og det vi finner i trekassene på Figgjo kan indikere at det er Salvesens materiale som ble sendt til Figgjo i 1979. Det er også bekreftet at Salvesen gjennom en tredjeperson fikk overført historisk materiale fra Hillevåg til Figgjo. I tillegg har én informant gitt beskrivelse av en samling med dias som er identiske med de som er oppbevarte ved Figgjo A/S og som trolig er fotografert av og har tilhørt ingeniør Kjell Thu.

Summary

Stavangerflint A/S was one of the big manufacturing industries in the Stavanger area after the Second World War. The factory began the production of pottery tableware in English flint in 1949 under the name of Stavanger Fajansefabrikk A/s. At its height the company had 270 employees, exported to 28 countries and with premises covering an area of 7.5 acres. The factory began with a production area of 7,200m² which gradually expanded to 14,000m².

The idea of establishing an earthenware (flintware) factory in Stavanger had already cropped up in 1944 in conversations between ceramic engineer Trygve Brekke (1908 -1994) and the wholesaler in tableware Trygve Pedersen (1887-1968). The conversations between the two resulted in the formation of Stavanger Fajansefabrikk A/s on 28 October 1946. The initiators took as their starting point the market conditions and need resulting from inter-war imports of tableware, the war and post-war shortage of goods, and expectations for a growing domestic demand as the country gradually recovered, and as people's purchasing power grew.

It was a model factory which started producing earthenware in a quality named flintware in new factory premises in 1949 located in Hillevåg (Kvaleberg) right outside the city of Stavanger. The factory quickly became the largest in the then municipality of Hetland with 270 employees. The management consisted of Managing Director Trygve Brekke, Deputy- and Commercial Manager Sigurd Jensen, Technical Manager Sigurd Keim, and Director for Design, the ceramist Thorbjørn Feyling.

The premises were light with large areas of windows. Visitors noted that production areas seemed clean and dust-free. The background for this was very serious, and Stavanger Fajansefabrikk was a leading manufacturer of ceramics at that time in the prevention of the dreaded disease, silicosis. While others were occupied with how the illness could be treated, Brekke demanded that the risks of contracting the disease should be eliminated. This happened by means of an ingenious system of powerful vacuums and blowers designed to be an integral part of the actual building structure.

Stavanger Fajansefabrikk aimed from the start for a clay mixture and manufacturing process which was to be marketed as "Stavanger-flint", based on a recipe developed in England around 1750. This was a marketable name which had the aim of presenting the factory's products as strong and durable. Roughly speaking, the clay mixture that Stavanger Fajansefabrikk wanted was based on imported kaolin (China clay) from Cornwall, ball clay from Dorset, with the addition of Norwegian feldspar and quartz. During the early years Stavangerflint had a close working relationship with Wedgwood and the College of Ceramics in Stoke-on-Trent in Great Britain. Many of Stavangerflint's employees from different fields spent longer or shorter periods of study in Stoke-on-Trent.

As early as 1946 Stavanger Fajansefabrikk had made contact with the Prin-

cipal of the College of Ceramics in Staffordshire, Dr. Harry William Webb. He was one of Britain's leading experts in the field of industrial ceramics. In 1952 Stavanger Fajansefabrikk had a visit from another British VIP: John Hamilton Wedgwood. He was 6th generation Wedgwood, in charge of Britain's largest, oldest and most famous producer of quality porcelain, stoneware, Jasperware etc. It was the founder of the pottery dynasty, Josiah, who in 1755 had experimented with clay mixes to produce that quality of white earthenware which in Norway is called "flint".

On 16 April 1952 Stavanger Fajansefabrikk A.s. changed its name to Stavangerflint A/S. By adding the word "flint" to the company name, the quality angle of the products would be enhanced. Faience was a clay mixture which often produced off-white, porous goods not so suitable for daily use. Porcelain was a more prestigious product distinguished from earthenware by its vitreous, white and fine-grained body. The close contact with Wedgwood and the pottery community in Stoke-on-Trent had meant that Stavanger Fajansefabrikk based their clay on a mix which gave their products great structural strength, and at the same time a density which, among other features, gave new possibilities in glazing, modelling and decoration.

50 % of Stavangerflint's production costs were taken up by wages. Raw materials only accounted for 10 %. In the first years there had been a large turnover of workers. But gradually Stavangerflint developed its own strong works-based culture. Trygve Brekke was a company director ahead of his time. This doesn't mean there weren't disputes, it was the way they were dealt with that mattered. The management paid attention to both physical and social working conditions and created cooperative bodies to enhance productivity and improve communication between management and the workforce.

During its 19 years as an independent company, Stavangerflint had three artistic directors: Thorbjørn Feyling (1949-1955), Eystein Sandnes (1955-1957) and Kåre Berven Fjeldsaa (1958-1968). It was a feature of the design development of the factory that it was based on teamwork, even when the artistic directors stamped their marks on both the course and contents of product design. The development of new products and designs meant cooperation in the fine line between modelling and decoration and the economic, technical, competitive and sales point of view. Both managing director and commercial manager were involved, as well as the sales team. There was always great tension and risk involved in the launch of new models and patterns.

The change of leadership at Stavangerflint in 1963 came as a surprise for most. The new director after Trygve Brekke was Sigurd Jensen (1919-2000). Sigurd Jensen had been Commercial Director and second in command at Stavangerflint from the start, apart from four years as a Director at Rieber & Søn in Bergen. Jensen was to play an important role as the driving force in the processes which led to the concentration of the ceramics industry in Rogaland, and further to the amalgamation of Stavangerflint and Figgjo Fajanse in 1968. At that time,

the owners, Boards of Directors and Management of the two companies, Figgjo Fajanse A/S and Stavangerflint A/S, agreed to dissolve the two existing companies and together form a new company as from 1 January 1968: Figgjo Fajanse – Stavangerflint A/S. Everyone agreed this was a good solution, and the media talked about the merger in only positive terms. Production continued in the parallel factories, the Figgjo department with 14,000m², and Stavanger also with 14,000m². The two departments continued to produce their goods with their old markings which were identical to the original factory names.

In the 1970s many Rogaland manufacturers struggled to survive, partly due to the rapid development of the oil industry in the region. In 1979 it was the turn of the earthenware factory in Hillevåg. Thirty years after the factory had started production and quickly developed into a showcase manufacturing plant, it was closed down. The properties in Hillevåg were sold. All production was transferred to Figgjo and the business changed its name from Figgjo Fajanse – Stavangerflint AS to Figgjo AS.

Figgjo AS has become a world leader and a trendsetting supplier of china-ware to the professional kitchen. The factory has won prestigious awards for its designs.

The fly in the ointment is that the history of Stavangerflint up to the merger, and later up to its closure, wasn't written down, and that the primary sources by and large have most probably been lost. Fragments of source material can be found in the archives kept at Figgjo AS, and even today there are still eyewitnesses, preserved documents, photographs, newspaper clips, and, not least, objects, which make it possible to some extent to write the story of Stavangerflint's history. Stavangerflint A/S was from its beginnings, and through the 1950s and '60s, a company which the city officials liked to show off as a model manufacturing unit. Figgjo A/S is a continuation of Stavangerflint AS and of Figgjo Fajanse AS. Both factories are proud industrial fairy tales in Rogaland

An important source for information about what was produced in the potteries in Rogaland is the Internet auction sites and shops which sell the factories' goods. Signed works by Turi Gramstad Oliver, Kari Nyquist, Gro Pedersen Claussen, Anne Lofthus and Inger Waage are among those who have created great interest among collectors, both national and international. In this way, collectors form an important source for research. Because many of the products were exported, they are collectables found on foreign and international Net auction sites. As far as Stavangerflint is concerned, we can say that it lives on in cyberspace, almost thirty years after it closed down.

Translated by Kari Duchin, Cambridge, UK.